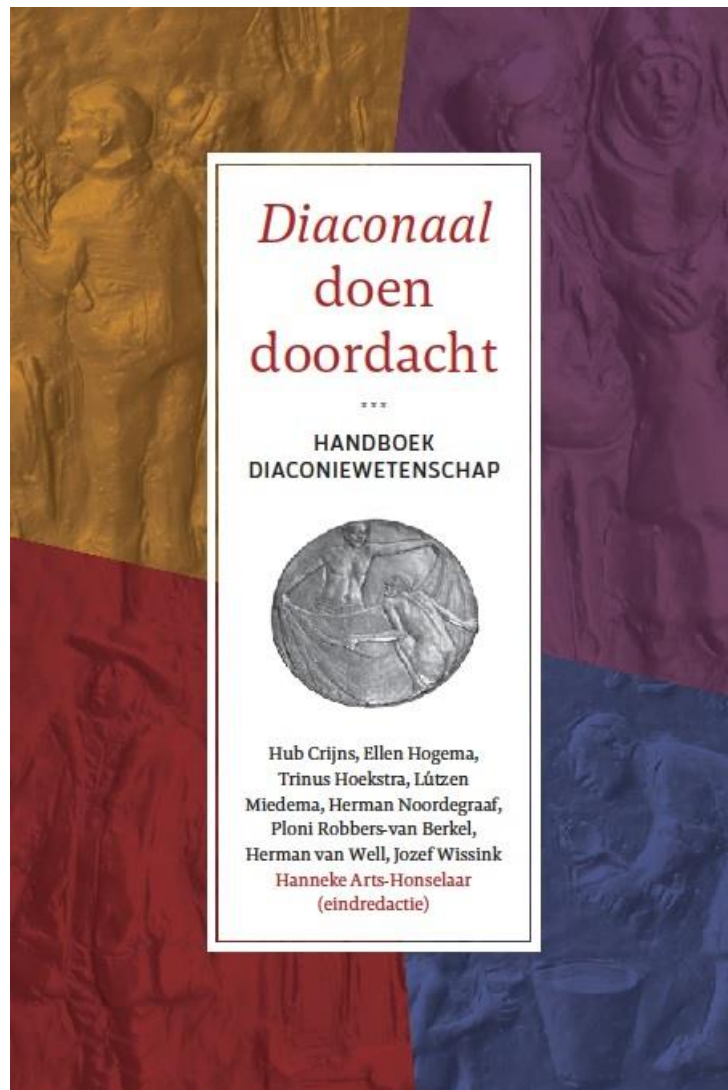

**Verslagboek
presentatiebijeenkomst
'Diaconaal doen doordacht. Handboek Diaconiewetenschap'**

zoals gehouden op
vrijdag 2 februari 2018 in
De Bergkerk, Dr. A. Kuiperlaan 2 in Amersfoort

Colofon

Dit verslagboek is een gezamenlijke uitgave van de

Oecumenische Diaconale Studiekring

De redactie van '*Diaconaal doen doordacht. Handboek diaconiewetenschap*'

Stichting landelijk bureau DISK

Per adres:

Emmaplein 15

5211 VZ 's-Hertogenbosch

geen telefoon

e-mail: info@disk-arbeidspastoraat.nl

homepage: www.disk-arbeidspastoraat.nl

Auteurs: Hub Crijns, Jorge Castillo Guerra, Ellen Hogema, Erica Meijers, Herman Noordegraaf, Verry Patty, Sake Stoppels, Hub Vossen en Jozef Wissink.

Eindredactie: Hub Crijns

Foto's: Peter de Bie en Gerard ter Horst (p. 29)

's-Hertogenbosch, 10 maart 2018.

Inhoud

Colofon	2
Inhoud	3
Uitnodiging en programma <i>Drs. Hub Crijns</i>	4
Diaconaal doen doordacht - Nieuw handboek diaconiewetenschap <i>Drs. Hub Crijns</i>	6
Opening en welkom <i>Drs. Ellen Hogema</i>	9
Geschiedenis, waarom en inhoud van drie handboeken diaconiewetenschap <i>Dr. Lützen Miedema</i>	10
Presentatie over de inhoud van <i>Diaconaal doen doordacht</i> <i>Dr. Herman Noordegraaf en Dr. Jozef Wissink</i>	15
Brengt <i>Diaconaal doen doordacht</i> ons verder in de diaconiewetenschap? <i>Dr. Sake Stoppels</i>	19
Brengt <i>Diaconaal doen doordacht</i> ons verder in de diaconale praktijk? <i>Drs. Hub Vossen</i>	23
Korte reacties van drie wetenschappers <i>Drs. Hub Crijns</i>	27
Groepsdiscussie tijdens de presentatie <i>Drs. Hub Crijns</i>	29
Derde diaconaal handboek verschenen <i>Drs. Hub Crijns</i>	34
De fotoserie Werken van Barmhartigheid <i>Drs. Hub Crijns</i>	38

Uitnodiging en programma

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) en secretaris van de redactie handboek diaconiewetenschap

In 2004 verscheen het oecumenische Handboek Diaconiewetenschap *Barmhartigheid en gerechtigheid*. Al spoedig was in 2005 een herdruk nodig. Het boek voorzag in een leemte en is sindsdien veel gelezen en gebruikt. Natuurlijk waren er reacties en is intussen het onderzoek voortgegaan. *Diaconie in beweging* verschijnt in 2011 en brengt exegetische en historische ontwikkelingen in beeld, praat theologisch bij en zet diaconie in de belangrijkste thema's van onze tijd. *Diaconie in beweging* is bedoeld voor hen die beroepsmatig of wetenschappelijk diaconie studeren, voor hen die actief werkzaam zijn in een diaconale functie en voor de bredere kring van diaconaal geïnteresseerden.

In 2018 verschijnt het derde *handboek diaconiewetenschap*. *Diaconaal doen doordacht* is bedoeld voor hen die beroepsmatig of wetenschappelijk diaconie (be)studeren, voor hen die actief werkzaam zijn in een diaconale functie en voor de bredere kring van diaconaal geïnteresseerden.

Het boek is geschreven door de redactie Handboek Diaconiewetenschap en enkele aangezochte auteurs. Het initiatief lag mede bij de Diaconale Studiekring en het landelijk bureau DISK. *Diaconaal doen doordacht* voorziet in een behoefte bij de theologische en kerkelijke (ambts)opleidingen.

Interessant is dat *Diaconaal doen doordacht - Handboek Diaconiewetenschap* de nadruk legt op tien praktijkbeschrijvingen, die een inkijk geven rond de diaconale praktijk. De tien verhalen zijn een voorbeeld van hoe thans diaconie en diaconaat zich ontwikkelt, zich presenteert en uitgevoerd wordt. Het eerste deel opent met een inleiding op diaconie en geeft een speciale plaats aan verzoening binnen diaconaat. Het tweede deel bevat reflecties op de tien praktijkbeschrijvingen waarin gekeken wordt naar de maatschappelijke context, de organisatie, en het diaconaal handelen. Het derde deel sluit af met theologische leerpunten die naar voren komen uit de tien praktijkbeschrijvingen.

De redactie bestaat uit
drs. Hub Crijns,
drs. Ellen Hogema,
dr. Trinus Hoekstra,
dr. Lúzen Miedema,
dr. Herman
Noordegraaf,
Ploni Robbers-van
Berkel,
drs. Herman van Well,
dr. Jozef Wissink en
dr. Hanneke Arts-
Honselaar
(eindredactie).

Programma

- 10.00-10.30 uur: Zaal open, inloop met koffie en thee
10.30-10.40 uur: Opening en welkom door Ellen Hogema, voorzitter van de redactie
- 10.40-11.00 uur: Inleiding door Lútz Miedema, lid van de redactie, over geschiedenis, waarom en inhoud van drie handboeken diaconiewetenschap
11:00-11:20 uur: Herman Noordegraaf en Jozef Wissink gaan in op de tien praktijkverhalen uit *Diaconaal doen doordacht* en de methodologische reflecties van de redactie daaromheen.
- 11.20-11.45 uur: Koffie/thee en krentenbol
- 11.45-12.05 uur: Sake Stoppels, universitair Docent Praktische Theologie aan de Vrije Universiteit reageert op de vraag of *Diaconaal doen doordacht* ons verder brengt in de diaconiewetenschap
12.05-12.25 uur: Hub Vossen, Aalmoezenier van Sociale Werken Bisdom Roermond reageert op de vraag of *Diaconaal doen doordacht* ons verder brengt in het diaconale doen
12.25-12.30 uur: Aanbieden van *Diaconaal doen doordacht* aan drie mensen die het polsstokje van diaconiewetenschap verder dragen: Erica Meijers (universitair docent diaconaat PThU), Jorge Castillo Guerra (universitair docent empirische en praktische religiewetenschap Radboud Universiteit) en Verry Patty (justitiepastor, predikant van de Moluks Evangelische Kerk, docent Moluks Theologisch Seminarie)
- 12.35-12.55 uur: Panelgesprek o.l.v. Ellen Hogema voorzitter van de redactie
12.55-13.00 uur: Afsluiting
- 13.00-14.00 uur: Napraten met hapje en drankje, boekverkoop

Diaconaal doen doordacht - Nieuw handboek diaconiewetenschap

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) en secretaris van de redactie handboek diaconiewetenschap

'Diaconaal doen doordacht' is geschreven door de redactie Handboek Diaconiewetenschap en enkele aangezochte auteurs. Belangrijkste deel van dit boek is de beschrijving, doordenking en evaluatie van tien voorbeelden uit de diaconale praktijk. De inleiding gaat in op de aard en de opzet van het boek. Ook bij dit handboek geldt dat al naar gelang de kerkelijke achtergrond de gehanteerde woorden en begrippen verschillende betekenissen hebben. In de praktijk-beschrijvingen heeft elke auteur de eigen woordkeus en betekenis kunnen kiezen. In de reflecties van het eerste en derde deel verheldert de redactie de gekozen uitgangspunten.

Aard van het boek

Dit derde handboek kan getypeerd worden als 'een diaconaal methodisch boek met methodologische verdieping'. De redactie sluit reflecterend aan bij diaconale praktijken: methoden worden immers niet achter de tekentafel ontworpen, maar ontstaan in een wisselwerking van praktijken en de reflectie erop. Die reflectie is in dit boek zowel bijbels-theologisch als omvat een sociaalwetenschappelijke analyse. Het diaconale handelen voltrekt zich te midden van ontwikkelingen in de kerken en de samenleving en degene die diaconaal handelt dient zich daarvan bewust te zijn. Veel diaconaal handelen heeft een spontaan karakter: er zijn mensen in nood en die moeten geholpen worden. Tegelijk veronderstelt diaconie planning, gebruik van menskracht, geld en goederen, beleid, een breed repertoire aan vormen van handelen en hulpmiddelen. Dit boek wil daarvoor materiaal aandragen.

Verkenning van diaconie

Het eerste deel is een nadere verkenning van wat diaconie is. De inleiding schetst drie perspectieven van waaruit het diaconaat gezien kan worden, te weten het binnen- en buitenperspectief en het perspectief van mensen in nood. Daarna komt het fundamentele gezichtspunt aan de orde: diaconaat als wezenlijk voor het kerkzijn. Aangesloten wordt bij de definitie van diaconie uit het eerste handboek *Barmhartigheid en gerechtigheid*. "Onder diaconaat/diaconie verstaan we het handelen vanuit en door kerken en andere door het evangelie geïnspireerde groepen en bewegingen, dat gericht is op het voorkomen, opheffen, verminderen dan wel mee uithouden van lijden en maatschappelijke nood van individuen en van groepen mensen en op het scheppen van rechtvaardige verhoudingen in kerk en samenleving" (Crijns 2004, 392). De kern van diaconie wordt aangewezen in de koppeling tussen Godsliefde en naastenliefde. De stelling: diaconie hoort bij de kern van het geloof en daarom hoort ze ook tot de kern van kerkzijn. Diaconie komt dan ook als vanzelf aan de orde, waar het gaat om de *missio*, de zending die de kerk van Godswege heeft en is. Deze drie perspectieven en de benoemde kern worden vervolgens uitgewerkt in relatie tot de kerken en hun vrijwilligers, hun organisaties, beleid en positionering alsmede de plaats van kerken/diaconie in het krachtenveld van de samenleving met haar burgers, organisaties en overheden.

Verzoening

Als bijzonderheid is toegevoegd de diaconale dimensie van verzoening. De diaconie kent drie kernthema's. De twee meest bekende zijn: barmhartigheid en gerechtigheid. Deze begrippen duiden aan, dat diaconie zich zowel richt op hulp, die in ontferming geboden wordt aan mensen in nood als op het verschaffen van recht aan hen. Het derde kernthema is verzoening. Binnen de

redactie van het handboek diaconiewetenschap leeft de overtuiging dat verzoening even fundamenteel voor diaconie is als de concepten van barmhartigheid en gerechtigheid. In de vorige twee handboeken heeft het thema verzoening weinig systematische aandacht gekregen. De koppeling tussen diaconie en verzoening is blijkbaar geen vanzelfsprekende. Daarom wordt in dit boek verzoening eerst uitgewerkt via systematisch-theologische en bijbels-theologische reflectie. Vervolgens wordt ingegaan op kwesties die er rondom verzoening aan de orde zijn, met name verschillend woordgebruik in tradities en verschillende invullingen. Er blijken ook vormen van overeenstemming. Het onderzoek krijgt een spits in de bestudering van hetgeen de twee theologen René Girard en Berthil Oosting zeggen over verzoening en zoenoffer. De redactie verzamelt tenslotte een aantal kritische vragen voor de analyse van de praktijkbeschrijvingen met het oog op het verband tussen diaconaat en verzoening.

Tien praktijkbeschrijvingen

Interessant is dat *Diaconaal doen doordacht - Handboek Diaconiewetenschap* de nadruk legt op tien beschrijvingen, die een inkijk geven op de diaconale praktijk. De tien verhalen zijn een voorbeeld van hoe thans diaconie en diaconaat zich ontwikkelen, zich presenteren en uitgevoerd worden. Binnen de bandbreedte van het geheel van het diaconale handelen heeft de redactie verschillende criteria gehanteerd bij de keuze.

Allereerst is aangesloten bij de traditionele vormen van diaconie en caritas, zoals die door kerken rond materiële hulpverlening worden toegepast. Inzake de inhoud is ingezet bij actuele sociale kwesties, die voortvloeien uit de transformatie van de verzorgingsstaat naar een nog nader vorm te krijgen participatiesamenleving. De praktijkbeschrijvingen vertellen over voedselbank, SchuldHulpMaatje en Kerk samen rond de Wet Maatschappelijke Ondersteuning en zorg. De op weg zijnde participatiesamenleving is wat betreft sociale zekerheid en zorg soberder van karakter en strenger wat betreft de toegang tot het verkrijgen van uitkeringen en zorg. De nadruk ligt op eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid alsook op de inzet van mantelzorgers en vrijwilligers. Dit roept vragen op rond armoede, voldoende bestaanszekerheid om te overleven, huishoudens met schulden en beschikbaarheid van zorg.

Een tweede actuele ontwikkeling in de samenleving wordt zichtbaar in het verhaal van Exodus dat vertelt hoe mensen, die hun straf hebben uitgediend, terugkeren in de samenleving en hoe zij van daaruit mee kunnen doen.

Een derde actuele ontwikkeling laat zien hoe de Nederlandse samenleving door de komst van migranten veelkleuriger is geworden en de praktijk van een Spaanstalige parochie vormt het diaconale verhaal.

Een vierde actuele kwestie in de samenleving is die van het milieu. Nog maar weinig in beeld is de verantwoordelijkheid van het diaconaat als het gaat om duurzaamheid. Reden te meer om ook aan dat laatste in dit boek nadrukkelijk aandacht te geven. Ook met het milieu te maken hebbend en zeker met het oog op het sociale milieu komt de sociale coöperatie in beeld als model van hoe mensen van kansarm naar kansrijk kunnen meedoen.

Er zijn ook diaconale initiatieven gaande met het oog op leren rond diaconaat. Gekozen is voor pelgrimage als een model van diaconaal leren. Met het model van M25 (*emttwentyfive*) als leermodel rond de werken van barmhartigheid voor en door jongeren komt jeugd in beeld.

In de beschrijving van de tien praktijkverhalen is eenzelfde opbouw terug te vinden. Allereerst wordt de praktijk zelf beschreven, lokaal, regionaal en/of landelijk. Vervolgens geeft een verkennende analyse een beeld rond economische, politieke en sociaal-culturele ontwikkelingen. De praktijkbeschrijvingen richten zich dan op de organisatie en organisatorische aanpak en geven daaropvolgend een omschrijving van het diaconaal handelen, dat gebruikt wordt. Elke verhaal eindigt met theologische reflecties. De beschrijving van de tien praktijkverhalen loopt door tot het einde van 2015. Ontwikkelingen daarna zijn niet meer meegenomen.

Methodologische reflecties

De redactie heeft de tien praktijkbeschrijvingen uitvoerig geïnventariseerd aan de hand van een eigen analysekader. Vervolgens is die brede inventarisatie teruggebracht naar vier onderwerpen, die de doordenking van het diaconaat verder helpen. Het betreft een doordenken op de maatschappelijke context waarin de praktijksituaties plaatsvinden. Het gaat om diaconale praktijken en in de reflectie op de organisatie van het diaconaat komen vormen van organisatie, samenwerking, financiering, en mensen die het werk doen in beeld. Diaconale praktijken betekenen ook verschillende manieren van diaconaal handelen en ook daaromtrent is een boeiende bezinning ontstaan. In een theologische reflectie komen allerlei vragen en verkenningen bij elkaar waarmee hermeneutisch aangegeven wordt wat de theologie kan leren van de concrete diaconale praktijk.

Bij elke beschouwing is overigens geen blauwdruk voor een antwoord te geven, omdat dat antwoord immers afhangt van de maatschappelijke context, de visies op organisatie en diaconaal handelen, en de theologische positie die men kiest. Er zijn wel lijnen te trekken die in de vier bijdragen van het derde deel aan bod komen. De wijze waarop de auteurs tot hun doordenking komen, is een gemeenschappelijke, want gedeelde keuze: dichtbij de praktijk blijvend - door uit te gaan van de praktijkbeschrijvingen - om zo tot een goede reflectie te komen en zo dienstbaar te zijn aan de zaak waar het hele handboek voor bedoeld is: het leveren van bouwstenen voor een adequate diaconale praktijk ten behoeve van mensen in nood. Tegelijk was dit samenstellen van de vier beschouwingen een avontuurlijke zoektocht en al doende een stevig leerproces. De redactie kwam vragen tegen, die niet meteen van een oplossend antwoord konden worden voorzien. Maar diaconaal leren betekent ook de vragen benoemen en ze meenemen voor verdere reflectie.

Het boek eindigt met de vraag: wat leert een theoloog, wanneer hij of zij het handelen van anderen theologisch leest? We moeten hier twee niveaus onderscheiden. De ene is het niveau van het denken zelf. Dan is de vraag: komen er nieuwe verbanden tussen geloofsgegevens of van geloofsgegevens met seculiere gegevens die tevoren zo niet gezien waren? Ontstaan er nieuwe redenen om te geloven? Het andere niveau is dat van het nieuw ervaren van de relevantie van een geloofsgegeven, het met hart en handen beleven wat een geloofsinhoud echt zegt. Zoals het echt ontmoeten van iemand alle uitspraken over hem of haar een kleur geeft die het voordien niet had en ook niet kon hebben. Het is de redactie opgevallen dat ze in dit slotdeel een nieuwe manier van doen op het spoor is gekomen en dat dit type vragen ook met regelmaat een zekere verlegenheid teweeg bracht. Daardoor ontstaat er uitzicht naar de toekomst, naar verdere diaconiewetenschap.

Diaconaal doen doordacht is bedoeld voor hen die beroepsmatig of wetenschappelijk diaconie (be)studeren, voor hen die actief werkzaam zijn in een diaconale functie en voor de bredere kring van diaconaal geïnteresseerden. De redactie bestaat uit drs. Hub Crijns, drs. Ellen Hogema, dr. Trinus Hoekstra, dr. Lützen Miedema, dr. Herman Noordegraaf, Ploni Robbers-van Berkel, drs. Herman van Well, dr. Jozef Wissink en dr. Hanneke Arts-Honselaar (eindredactie).

Opening en welkom

Drs. Ellen Hogema, pastoraal werker diaconie in de Onze Lieve Vrouw van Amersfoort parochie en voorzitter van de redactie handboek diaconiewetenschap

Ellen Hogema, pastoraal werker diaconie in de Onze Lieve Vrouw van Amersfoort parochie en voorzitter van de redactie handboek diaconiewetenschap heet iedereen van harte welkom bij de presentatie van *Diaconaal doen doordacht*. Aan dit derde deel in wat inmiddels een serie boeken is heeft de redactie vanaf 2012 gewerkt. En het is vandaag een verheugend moment om het resultaat van al dat werken te presenteren aan zo'n groot gezelschap. Wanneer hebben we nog een Diaconale Studiekring met bijna honderd mensen? Welkom en u krijgt een mooi programma, waardoor u een inzicht krijgt in de inhoud van het nieuwe boek. En om duidelijk te maken waar het in dit boek om gaat, citeer ik de tekst van Augustinus, die in het boek is opgenomen.

'Want wij moeten niet wensen dat er behoeftigen zijn, opdat wij werken van barmhartigheid kunnen beoefenen. Jij geeft brood aan iemand die honger heeft: maar het zou beter zijn dat niemand honger zou hebben en jij aan niemand iets zou geven. Jij kleedt een naakte: ach, hadden allen maar kleren en die noodzaak om te kleden zou niet bestaan! Je begraaft een dode; dat toch eens dat leven kome, waar niemand sterft! Jij maakt mensen in conflict weer één van hart; ach, laat die eeuwige vrede er zijn, Jeruzalem, waar niemand onenigheid zaait! De genoemde taken zijn allemaal getekend door nood. Als je de behoeftigen wegneemt, zullen ook de werken van barmhartigheid ophouden. De werken van barmhartigheid zullen ophouden. Maar wordt daardoor ook het vuur van de liefde geblust? Je bemint een gelukkig iemand echter, aan wie je niets te geven hebt, want die liefde zal zuiverder zijn en oprechter. Want als je aan een behoeftige iets geeft, ontstaat misschien in je de begeerte om je boven hem te verheffen en je wilt hem als lager dan jezelf zien, die de oorsprong is van jouw weldaad. Hij had immers nood en jij hebt die gelenigd. Dus ziet men jou die iets gepresteerd hebt als hoger dan hem, aan wie iets verleend is. Wens dat de ander je gelijke is, opdat jullie beiden samen onder de Ene leeft, aan wie niemand iets geven kan.'

Augustinus in: *Preken bij de Eerste brief van Johannes*,
Tractaat 8 op 1 Joh. 4,12-16, nummer 5 (vertaling Jozef Wissink)

Geschiedenis, waarom en inhoud van drie handboeken diaconiewetenschap

Dr. Lützen Miedema werkte als diaconaal predikant en universitair hoofddocent (VU)

Bij 'diaconie / diaconaat' veronderstel ik:

- (a) Diaconaat beslaat een breed terrein. Het werk volgt de gangen en krochten van de samenleving. Deze is altijd weer anders. Fantastisch om in te werken.
- (b) In de diaconale praktijk staat de kern van kerk en christen zijn op het spel. Hier spreekt hun hart. Diaconie geeft je identiteit weer, als 'legitimatie-bewijs' van levend geloof. Klopt dit, dan kun je niet 'diaconaal doen'. Je bent het.

WAT, HOE, WAARUIT, WAARIN?

Vier vragen bij wijze van 'prolegomena'

- (1) Wat is diaconaat? Voor deze vraag staan diaconale werkers bijvoorbeeld wanneer zij beslissen over geld voor iemand of iets. Dan is de vraag: wat is het diaconale hier in deze context? Visie berust in de praktijk op keuzes.
- (2) Wie diaconaal werk doet krijgt niet zelden het gevoel: 'hoe ga ik om met de mens die mij op een of andere manier om hulp vraagt? Ik wil niet uit de hoogte doen, maar ik moet toch knopen doorhakken die mensen betreffen. Hoe stel ik me dan op?'

Beide vragen leven in de diaconale praktijk en staan niet los van de volgende twee vragen:

- (3) Van waaruit ontspringt diaconie? Wat zijn de bronnen? Wat leren ons de diaconale geschiedenis en tradities voor diaconaal geïnspireerd blijven?
- (4) Voorgaande vragen staan nooit los van de context waarin zij worden gesteld. Hierin worden bronnen geïnterpreteerd, werk uitgevoerd, keuzes gemaakt.

Context én bronnen vergen verheldering ter wille van de praktijk die naar het 'wat' en het 'hoe' vraagt. De context verandert eindeloos (*panta rei*). De interpretatie van de geloofsbronnen schuift mee. Beide komen aan bod in de diaconiewetenschap. Vanaf ongeveer 1990 stak het idee de kop op om er in Nederland meer mee te doen, in navolging van buitenlandse diaconiewetenschap¹ en enkele hogescholen in Nederland.²

¹ Het interdisciplinair diaconiewetenschappelijk instituut in Heidelberg verzorgt (ruim 70 jaar) opleidingen voor leidinggevend in diaconaal, sociaal en (voorheen) verpleegkundig werk: Diakoniewissenschaftliches Institut Universität Heidelberg (1945). Hier studeerde ik parttime vanaf 1989 en verrichtte ik onderzoeks- en onderwijstaken. Cf. diverse Hochschule, Institut IDM Bethel, IDM Neumünster etc. RK Caritaswissenschaft/Diakonik in Freiburg etc.

² Bijv. Gereformeerde Hogeschool. Vgl. P.A.C. Douwes, *Macht en Dienst*, Utrecht (1988).

Onder meer hierdoor ontstond de oecumenische Diaconale Studiekring. Hierin werd het idee om een handboek te gaan maken schoorvoetend getolereerd.

Barmhartigheid en gerechtigheid

Het eerste handboek diaconiewetenschap verscheen in 2004. De titel verwees naar zowel bronnen- als context-onderzoek: *Barmhartigheid en gerechtigheid*. We lopen bij dit handboek de vier vragen na en sluiten af met een opmerking.

(1) **Wat** is diaconie? De redactie hakte de wirwar aan definities door met een sociaalwetenschappelijk geïnspireerde omschrijving. Ieder werd uitgenodigd deze naar eigen inzicht aan te passen. Daar is weinig op ingegaan. Opvallend was dat alle medewerkers de overtuiging deelden dat de diaconie tot het wezen van de kerk behoort. Dit bleef zo in de volgende bundels. De (hiermee in relatie staande) vraag naar de plaats van de diaconie in de kerk werd belicht aan onder meer de relatie met pastoraat, liturgie en catechese.

(2) **Hoe** 'doe' je diaconie? Opvallend was dat in dit verband het thema verzoening aan de orde kwam.³ Verder lezen we over o.a. 'presentie' en 'wederkerigheid'. Je kunt jezelf niet buiten schot houden in de diaconie.

(3) **Bronnen** enz. In het gedeelte 'markante mensen met mededogen' zien we mooie historische portretten. In het eind van de bundel worden nieuwe interpretaties van de diaconale bronnen aangestipt. Deze komen ook aan de orde in het tweede handboek diaconiewetenschap.

(4) **Context**. De eerste bundel vergelijkt diaconie met andere godsdiensten en levensbeschouwingen. Hier is later niet op terug gekomen.

(5) **Een opmerking**. In aantekeningen vanuit de door Sake Stoppels plezierig geleide redactievergaderingen kwam ik nog iets tegen dat bleef liggen, namelijk de spirituele relatie tussen diaconie en heilige eucharistie dan wel heilig avondmaal. Mocht dit worden opgepakt, dan hoop ik dat eucharistie en avondmaal *heilig* blijven en - zo - een mysterie. De Tafel van de Heer kan dus nooit een element zijn in een machtsspel, zoals Theo Witvliet aanduidt.⁴

³ Alle Hoekema bespreekt verzoening al in *Barmhartigheid en gerechtigheid*.

⁴ Theo Witvliet, *Het geheim van het lege midden: Over de identiteit van het westers christendom*, Zoetermeer: Meinema, 2003, 171-173.

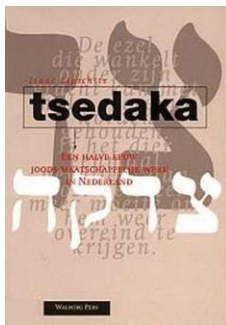
Doordenking hiervan zou dienstbaar kunnen zijn voor de spirituele basis omtrent de 'hoe' vraag, omtrent bijvoorbeeld de bejegening van bezoekers van de Voedselbank. Bij hen was de Zwolse missiezuster (Oblaten van de Assumptie, foto) zeer geliefd.

Diaconie in beweging

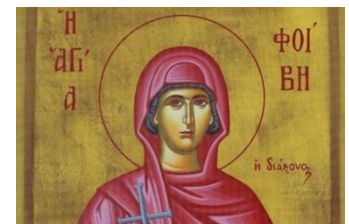
Na zeven jaar verschijnt *Diaconie in beweging*, het tweede handboek diaconiewetenschap, met een fikse rooms-katholieke inbreng (2011). We lopen de vragen weer na en maken een opmerking.

- (1) De vraag '**Wat** is diaconie?' krijgt een herziene wending vanuit het bronnenonderzoek.
- (2) De '**hoe**-vraag' komt daarbij eveneens aan de orde.

- (3) **Bronnen**onderzoek en historische wortels van diaconie krijgen ruim aandacht. Zo gaat dit over de vraag of 'diaconie' oorspronkelijk alleen iets christelijks is. Aan eerder onderzoek ⁵ werd toegevoegd hoe 'diaconie' als term én als organisatie voorkomt in een *joods* geschrift rond het jaar nul. Diaconie is *joods*. Hierbij gaat 'diaconaal doen' om wederkerigheid.

Bij de historische wortels komt o.a. de plaats van de vrouwelijke diaken Febe (afbeelding) in kerk en diaconie aan de orde. ⁶

- (4) Het hoofdstuk **Context** bespreekt globalisering, verzorgingsstaat, immigranten en het lijden. Het slothoofdstuk geeft een 'agenda voor de diaconiewetenschap' onder meer betreffende de vraag wie de dragers van diaconie zijn en betreffende de wisselwerking tussen kerk en samenleving. Hierbij wordt op de rol van 'publieke theologie' gewezen.

(5) Opmerking

De liefdevol door Ellen Hogema geleide redactie deelde de bespreking van de kerken en parochies van immigranten in bij de 'hedendaagse ontwikkelingen'. In het onderzoek in het tweede handboek naar de 'historische wortels' van diaconaat spelen zij geen rol.

Een pas afgesloten onderzoek-serie aan de VU over Molukse theologie geeft mij de indruk dat hun historisch-culturele wortels evenwel inspirerend kunnen zijn voor (a) de verdere doordenking van de diaconale bronnen en (b) de ontwikkeling van de diaconale praxis in onze regio. ⁷

Molukse kerk Appingedam

⁵ Van o.a. de Folkertsma-tichting met Marcel Poorthuis e.a. en van Klaus Müller, Heidelberg. Zie handboek 2 hoofdstuk 1.1.

⁶ Febe (Phoebe) wordt door Paulus *adelfè*, *prostatis* en *diakonos* genoemd.

⁷ Cf. Verry Patty, *Molukse theologie in Nederland: Agama Nunusaku en bekerings*, Amsterdam: VU, 2018.

Diaconaal doen doordacht

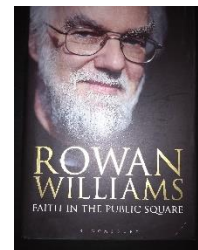

Na weer zeven jaar is hier *Diaconaal doen doordacht*, het derde handboek diaconiewetenschap

- (1) **Wat** is diaconie? De definitie blijft staan. Toch blijft ieder uitgenodigd er verder over na te denken.
- (2) **Hoe** doe je diaconaat? We komen met deel een vergelijkbare kernwoorden als 'wederkerigheid' tegen.
- (3) Het **bronnenonderzoek** betreft vooral de term *verzoening*. Hierbij raken drie wegen elkaar (zie elders). Bij één ervan steek ik een kaarsje aan. Deze komt uit de oosters-orthodoxe verzoeningsleer: '*metamorfose*'. Verzoening gaat hierin verder dan een herstel van relaties, hoe belangrijk dit ook blijft: het gaat om een vergaande verandering, zo niet bekering. Bijvoorbeeld bij het conflict tussen slachtoffer en dader gaat het om zowel de metamorfose van de mens die *is onteerd* (als slachtoffer) als om die van de mens die *heeft onteerd* (als dader). Beiden zijn geroepen te leven in Gods glorie, in de gemeenschap der heiligen. Daarin krijgen mensen een *herkansing*.⁸ Wederom wijsheid uit het Oosten.
- (4) **Context**. Het derde handboek besteedt veel aandacht aan de context, onder meer aan duurzaamheid en de rol van de overheid bij financiering en inhoud van diaconaal werk. De bespreking hiervan roept niet op tot publieke theologie, maar kan misschien toch als aanzet kunnen dienen om de diaconiewetenschap hiervoor te interesseren.
- (5) Het zou kunnen zijn dat zich **een belangrijk thema aandient** voor diaconiewetenschap in de context van nu. Ik noem eerst de aanleiding: dat is de identiteitsvraag: wie ben ik? Deze speelt met name ook rond met identiteit verbonden thema's als gender en immigratie. Prima wanneer mensen zichzelf zulke vragen stellen. Maar niet wanneer mensen worden vastgepind op een waardeoordeel van anderen naar aanleiding van door hen veronderstelde afkomst of veronderstelde gender. Dan kan er iets ontstaan wat in onze tijd wel *hate speech* wordt genoemd.⁹ Jacobus had het over de zonde van de tong (Jac. 3). *Hate speech* is uit op haat zaaien, maakt mensen verdacht en kleineert hen. Het nieuwe boek geeft enkele praktijkvoorbeelden (bijv. rond ex-gedetineerden). Het punt is dat we hierbij iets nog niet in beeld brachten: de rol van de *media*. Dit vereist in het diaconaat geen uitgekookte mediastrategie. We moeten wel af van *media-onnozelheid*. Er is *media-kennis* nodig wil de diaconie iets betekenen in de samenleving en voor publieke theologie.

Metamorfosis

⁸ Cf. Conference of European Churches, *Reconciliation – Gift of God and source of new life*, Graz: CEC, 1997. Vert.: *Verzoening. Gave van God – Bron van Nieuw Leven. Werkdocument Tweede Oecumenische Assemblee – Graz*, Amersfoort: Raad van Kerken 1997.

⁹ Haatzaaien is 'het met woord en daad aanzetten tot haat jegens een individu of bevolkingsgroep...'

Media tonen de werkelijkheid. Dit is altijd een *geconstrueerde* werkelijkheid. Het kan een cliché worden of een vertekend beeld. Beelden kunnen *hate speech* worden. Ze kunnen ook een andere kant laten zien. Kijk eens naar het 'V-teken' van de Rotterdamse kinderen op de foto (dat van alles kan betekenen...). Het geeft niet bepaald een zielig-passieve indruk.

De foto van de muziekles past bij het beeld dat veel jongeren mij geven. Zij willen geen *hate speech*. Zij vragen om de terugkeer van de moraal en om

verbinding tussen mensen.

Dergelijke dingen kunnen diaconaat en diaconiewetenschap laten zien. Daartoe moeten zij *mediawise* zijn. Daarom pleit ik voor 'diaconale mediastudies.' Hierin zal met name ook moeten worden nagegaan waarom er hate speech is en hoe deze zwaarden van haat kunnen verkeren in ploegscharen van vrede.

Het lijkt op wat in het eerste handboek het achtste werk van barmhartigheid wordt genoemd: vrede stichten en verzoening brengen. Bedoelde 'diaconale mediastudie' lijkt me tevens in het verlengde te liggen van het thema verzoening in het derde handboek.

(Emmausparochie Apeldoorn)

Omdat ooit mijn eerste scriptie over media ging kun je tegen me zeggen: je bent terug bij af. Dat weiger ik te geloven. Elke tijd heeft zijn eigen kwaad, maar ook zijn

eigen goed. De nieuwe generatie diaconaal onderzoekers maakt wel uit wat het archief in gaat en wat op tafel blijft, hopelijk beargumenteerd. Ik ben benieuwd naar wat zij ons gaan brengen.

Hen wens ik alle plezier en geluk en genade van hemel en aarde toe.

Presentatie over de inhoud van *Diaconaal doen doordacht*

Een gesprek tussen Herman Noordegraaf en Jozef Wissink. Dr. Herman Noordegraaf is bijzonder hoogleraar voor diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit. Dr. Jozef Wissink is emeritus hoogleraar Praktische Theologie aan de Universiteit van Tilburg.

Herman:

Ons is gevraagd om *Diaconaal Doen Doordacht* kort te introduceren. Dat zullen we in sneltreinvaart doen. Kan jij, Jozef, zeggen wat de redactie met dit boek wil?

Jozef:

We gaan in het boek uit van de diaconale praktijk en willen daaruit via analyses komen tot methodologische inzichten. Dus is er een aantal praktijken, tien in totaal, beschreven.

Ik noem ze even:

- Schuldhulpmaatje;
- Een voedselbank;
- Wijkgericht kerk-zijn (zorg van de kerk voor de wijk);
- Exodus-opvang van ex-gevangenen;
- De oprichting van sociale coöperaties door Cordaid;
- Pelgrimage langs diaconale plekken van vroeger en nu als diaconaal leerproces;
- *Apoyo a la Mujer* vanuit een migrantenparochie;
- Bevordering van duurzaamheid in kerk en wereld;
- Materiële hulpverlening op plaatselijk vlak vanuit de gemeente (of parochie): diaconie en PCI-werk;
- M25 als diaconaal leerproces.

De keuze van deze praktijken is zelf al van groot theoretisch en praktisch belang. De keuze is uiteraard niet willekeurig. Ze sluit aan bij hedendaagse sociale kwesties als armoede en sociale uitsluiting en ontwikkelingen als de transformatie van de verzorgingsstaat naar de zogeheten participatiemaatschappij. Waarbij we vooral denken aan de ontwikkelingen op het terrein van zorg en welzijn. We willen als auteurs daarbij de zaak van de diaconie breed trekken. Zodat de traditie niet overgeslagen wordt, maar tegelijk nieuwe vormen van hulp en bij de mensen in nood zijn ook aan bod kunnen komen. Ik wijs er apart op, dat er ook twee projecten aan de orde komen, die expliciet gericht zijn op leerprocessen in verband met diaconie: M25 en de pelgrimstocht langs diaconale plekken. In het eerste gaat het erom jongeren diaconaal actief te laten zijn en met hen te reflecteren op wat ze daarbij ervaren hebben: wat gebeurt er tussen mensen, wanneer je ze op deze wijze ontmoet? Wat doet dit met jou en met je geloven of niet-geloven? We trekken dit erbij, omdat de vraag naar de toekomst van de diaconie ons ook bezig houdt en diaconale praktijk, die geen leerprocessen opent, misschien minder toekomst heeft. Daar denken we zowel aan het contact met jongeren als aan de zaak van de spiritualiteit van de diaconie. Nadrukkelijk hebben we ook de kwestie van duurzaamheid in haar sociale en ecologische dimensies opgenomen.

Herman, kun jij nu zeggen hoe we vanuit casusbeschrijvingen tot methodische inzichten komen?

Herman:

We komen vanuit beschrijvingen van praktijken tot methodische inzichten door over de beschrijvingen als het ware een raster te leggen met punten die van belang zijn voor het diaconale handelen. Voor dat handelen bestaat geen blauwdruk, maar er is aandacht nodig voor op zijn minst vier punten, die op hun beurt weer met elkaar in samenhang gebracht moeten worden. Zo komen we tot methodologische inzichten voor de diaconale praktijk.

- (1) *Bewustzijn en analyse van de context*: sociaaleconomisch, maatschappelijk, politiek, cultureel. Bij het denken over de diaconale betrokkenheid bij de zorg is het bijvoorbeeld van belang om te onderkennen welke verschuivingen zich voordoen en wat deze betekenen voor mensen die zorg behoeven.
- (2) *Theologische gezichtspunten*, zoals de waardigheid van de mens en de voorrang voor de armen.
- (3) *De organisatie*: een diaconie of een parochie, een met de kerk verbonden werkgroep of een stichting, de vrijwilligers en eventuele beroepskrachten en hun onderlinge verhouding, de verhouding tot niet-kerk gebonden organisaties en de overheid en zo is er meer te noemen.
- (4) *Het diaconaal handelen*: hoe is de relatie tussen de zogeheten hulpgevers en hulpontvangers en is er naast hulpverlening ook aandacht voor empowerment, pleitbezorging bij overheden en instanties, signalering en publiek debat.

Alle vier punten, zo is onze stelling, zijn van belang om tot een goede opzet van diaconaal handelen te komen: context, theologie, organisatie en handelen.

Die analyses leveren inzichten op, die samen een aanzet vormen voor een methodologie van het diaconaat. Het boek is geen werkboek met directe hints en trucs en praktische aanwijzingen, maar levert inzichten in wat goed diaconaal handelen, laten en zijn is; wat er in goed diaconaal handelen allemaal komt kijken; waar je op moet letten, wil je handelen kritisch aansluiten bij wat er in onze samenleving gaande is en wat er aan geloof gaat omstaan in het diaconale handelen. Methodologie dus. Dat wil niet zeggen dat iedereen die aan de desbetreffende activiteit deelneemt, dit allemaal moet doorgronden, maar idealiter is het in het geheel van de bij de activiteit betrokkenen aanwezig.

Dit allemaal gezegd hebbend, zou ik jou, Jozef, als vaktheoloog, iets willen vragen over een opvallend theologisch punt, namelijk het werken aan verzoening als onderdeel van het diaconaat. In ons eerste deel, *Barmhartigheid en gerechtigheid*, was onder invloed van de doperse traditie, het werken aan vrede opgenomen als achtste werk van barmhartigheid. In dit deel is die handschoen weer opgepakt. Kun je daar meer over zeggen?

Jozef:

De verzoening heeft inderdaad nadrukkelijk aandacht gekregen in dit deel. Wat komt daar uit?

In het tweede deel, *Diaconie in beweging*, hebben we als redactie de auteurs gevraagd, om in hun reflecties op de thema's aandacht te besteden aan de vraag of hun thema ook in verband gebracht kon worden met de verzoening die ons in Christus gegeven is. Het resultaat was nul-komma-nul. Dank zij de vasthoudendheid van Herman van Well is toen besloten, dat we als redactie nu zelf verantwoordelijkheid zouden nemen voor de check, of dit resultaat terecht was.

Het bleek ook een rijkelijk ingewikkelde exercitie te zijn: je moet de dialoog aangaan met de systematische theologie, de exegese, de godsdienstwetenschap om op het spoor te komen van wat er allemaal te pas komt rondom "verzoening". We hebben dat in kaart gebracht en twee dieptepeilingen gedaan rondom het werk van de Franse theoloog en filosoof René Girard en de helaas vroeg overleden arbeidspastor Berthil Oosting, die allebei verrassende toegangen hebben gevonden tot waar het bij verzoening om gaat. Bij Girard gaat het om de ontmaskering van het gefoezel met het kwaad en het stoppen van het geweld. Om een diaconale verbindingslijn te noemen: wat de waarheidscommissie in Zuid-Afrika bedoelde en gedeeltelijk ook echt deed, ligt in de lijn van Girard. Berthil Oosting gaat in op de betekenis van Leviticus en het gebruik daarin van het Hebreeuwse woord *kipper*, dat 'zoenoffer' betekent. Het heeft te maken met de erfenis van Egypte, die Israël met zich meedraagt na de bevrijding ervan. In de woestijn vergelijkt Israël God met farao: in Egypte hadden we tenminste nog te eten. Dat betekent dat men God als het ware in het economisch model dringt. Kipper slaat erop, dat men aan deze systeemdwang ontsnapt, dat er een andere dimensie van de omgang met God geopend wordt en daarmee van het visioen van vrede en gerechtigheid.

Laat ik een voorbeeld geven, van hoe zo'n theologische benadering licht werpt op een groot diaconaal thema en andersom. Het diaconale thema is: 'helpen onder protest'. Het komt aan de orde bij een aantal van onze praktijkbeschrijvingen, heel uitdrukkelijk bij de voedselbank. Je kunt als kritiek hebben, dat de voedselbank eraan meehelpt dat de afbraak van de sociale welzijnsstaat enigszins verzacht wordt en zo helpt; ook dat het aanvaarden van de overschotten van de supermarkten het systeem van de overproductie bevestigt. Dat klopt in zekere zin ook. Tegelijk moeten er mensen geholpen worden in hun directe nood. De notie 'helpen onder protest' gaat in op de directe nood, omdat het moet, maar houdt tegelijk de dimensie van het uitzien naar echte gerechtigheid en een sociale samenleving open. Er moet een andere manier zijn, om met het recht der armen om te gaan.

Herman:

Onze tijd is al weer bijna om. De redactie heeft de lange en soms moeizame arbeid - we zijn in 2012 begonnen - kunnen volhouden door haar hartstocht voor het diaconaat. Zij heeft dienstbaar willen zijn aan de diaconale praktijk, in het hier en nu, maar ook naar de toekomst toe. Laten we er allebei iets over zeggen. Kort gezegd: hoe zie jij de toekomst van de diaconie/het diaconaat?

Jozef:

De vraag wordt natuurlijk sterk gekleurd doordat we geconfronteerd worden met de enorme krimp van de mainstream-kerken, die momenteel een groot aandeel hebben in wat er op het diaconale veld gebeurt. Ik formuleer het zo, aan de ene kant om aan de kleinere geloofsgemeenschappen geen onrecht te doen en om anderzijds de ernst van het probleem te laten staan.

Stefan Paas heeft in zijn boek *Vreemdelingen en priesters* me ervan overtuigd, dat we niet meer moeten dromen van geweldige stromen van nieuwe toetredenden tot het priesterschap. Dan geloven we eerder in de macht van de getallen dan in God. Ik zet dus in op een vitale minderheidskerk, die aan de ene kant een sterke geloofsidentiteit heeft en aan de andere kant weigert om sektarisch te worden. Ik bedoel met dat laatste dat de kerk katholiek moet blijven: open

naar elke cultuur, naar alle mensen, het gesprek zoekend met mensen en culturen van nu. Het goede bevestigend, het kwade aanklagend. Kritische participatie dus.

Als dat gebeurt, zal er diaconie blijven. Op kleinere schaal, maar toch: geloven en liefde zijn niet uit elkaar te halen. Misschien zal het werken aan de maatschappelijke nood vaker anoniemer gebeuren: onder allerlei organisaties, waarin christenen met anderen samenwerken. Maar het is dan wel zaak dat men in de eigen gemeenschappen ervan weet, waar ieder mee bezig is, om geloof en leven bij elkaar te houden. Daarvoor en ook voor onderlinge hulpverlening zal er altijd wel iets van organisatie blijven, al was het maar omdat mensen van binnen en van buiten toch moeten weten, waar ze terecht kunnen en omdat de geboden hulp ook trouw moet kunnen doorgaan. Het kan zijn, dat wij van de meer evangelicale christenen moeten leren, dat er ook hele lichte organisatievormen zijn, zoals zij nu soms bij de grotere kerken de voordelen van hechtere organisatievormen leren.

Herman:

Ik kan mij goed vinden in wat je zegt, Jozef. Een punt zou ik eraan toe willen voegen: voor het in stand houden en ontwikkelen van een vitale diaconale infrastructuur is het van belang om een combinatie te hebben van de inzet van vrijwilligers en van beroepskrachten. We krijgen dan een kleine kern, onder wie een beroepskracht en beleidsmatig ingestelde vrijwilligers, die zorg draagt voor continuïteit, randvoorwaarden als financiering en organisatie, relaties met gemeentebestuur en andere organisaties. Met deze kern zijn concrete activiteiten verbonden waarvoor gericht vrijwilligers geworven worden. Als ik kijk naar de Protestantse Kerk dan moet het mogelijk zijn om bij samenwerking tussen meer diaconieën en in interkerkelijke samenwerking voldoende geld te verkrijgen voor diaconale beroepskrachten. Ook in een kleinere kerk is dat mogelijk. Dit is een reële droom!

Brengt Diaconaal doen doordacht ons verder in de diaconiewetenschap?

Reflecties bij de presentatie van het derde handboek diaconiewetenschap

Dr. Sake Stoppels is universitair docent Praktische Theologie aan de Faculteit Godgeleerdheid van de Vrije Universiteit en beleidsmedewerker binnen de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland

Ik begin uiteraard met een hartelijke felicitaties aan de redactie van dit nieuwe handboek. De trilogie is voltooid. Er liggen nu 1.193 pagina's stevige diaconale lectuur te wachten op onze aandacht. Ik ben er blij mee, want er is binnen onze kerken en ook binnen de bredere samenleving alle reden voor diaconale bezinning en aandacht. Het is ook goed dat dit derde deel dicht bij de praktijk blijft en 10 concrete initiatieven centraal stelt. Diaconale reflectie begint immers niet boven het maaiveld, maar er op.

In mijn bijdrage vanmorgen stel ik drie thema's aan de orde: helpt het boek ons verder in de diaconiewetenschap?, Mattheus als stoorzender, en de ontschotting die nog een stap verder kan.

Helpt het boek ons verder?

Mij is de vraag gesteld of dit derde handboek ons verder brengt in de diaconiewetenschap. Mijn antwoord is zowel ja als nee. Eerst maar dat ja.

Ik ben blij met een grondstelling in het boek: diaconie is niet slechts uitvloeisel van geloof, maar ook een bron ervan. Of in woorden uit het boek zelf: "Diaconie wordt niet slechts bepaald vanuit de geloofsleer, maar geeft zelf ook toegang tot het geheim van Gods liefde en barmhartigheid. Wie de taaiheid en de vraag naar recht van armen ontmoet, krijgt kennis aan de kracht van de Geest." (p. 24) Ik vind dat een even heilzame als noodzakelijke correctie op een theologisch denken dat vooral van boven naar beneden denkt en primair vanuit de leer vertrekt. "*Quod non est in doctrina non est in ecclesia*", schreef Paul Philippi al in 1963 en zo is het inderdaad vaak geweest: wat niet belangrijk is in de dogmatiek, doet er in de kerk uiteindelijk ook niet toe. Dit boek zet daar een dikke streep doorheen. Diaconie als vindplaats van theologie, diaconie ook als bron van geloofservaringen en van wat Fulbert Steffensky al weer lang geleden 'vuile spiritualiteit' noemde, spiritualiteit van de straat en de steeg en de slop. 'Schone spiritualiteit' moet het vooral hebben van wierook en kaarslicht, maar diaconale spiritualiteit leeft van de ontmoeting over gangbare grenzen heen.

Het sterke van het boek is ook dat het bestaande en vaak zeer herkenbare praktijken theologisch en sociaal-maatschappelijk doorlicht. (p. 24). Diaconie wordt vaak gezien als iets voor doeners, maar daarmee doen we haar tekort. Juist omdat diaconie zich vrijwel altijd voltrekt in situaties van ongelijkheid zul je stevig bedacht moeten zijn op al de valkuilen die daarmee gepaard gaan. Daarom is kritische reflectie zondermeer geboden. En daarom ben ik ook blij met de grondige theologische en sociaal-maatschappelijke evaluaties van de tien praktijkverhalen. Ze helpen ons om diaconale presentie gezond te houden. Ik ben ook verheugd over de aandacht die er is voor duurzaamheid. Het is een thema dat hoog op de maatschappelijke agenda staat, maar dat binnen de kerken vreemd genoeg soms nog steeds niet echt in beeld is. Er zijn zeker nog meer gronden voor mijn ja te noemen, maar u komt ze wel tegen als u zelf het boek ter hand neemt. Neem en lees, zou ik zeggen.

Dan toch ook een nee

Ik lees dat het boek zich richt "op studenten theologie en sociale wetenschappen aan hbo-opleidingen en universiteiten, op hen die als vrijwilliger of als beroepskracht diaconaal werk verrichten en op een brede kring van geïnteresseerden in de diaconale dimensie van ons geloof." (p. 17) Mijn kritische vraag vanmorgen is of het boek zich echt heeft laten leiden door de doelgroep

en dan denk ik met name aan studenten WO en HBO. In didactische zin is dat, denk ik, toch te weinig gebeurd. Het is misschien te weinig een echt leerboek. Het zou beter op de onderwijsbehoefte hebben aangesloten als er van meet aan een didacticus aan had meegedaan. Het boek is zondermeer leerzaam, vandaar mijn volmondig ja dat voorop gaat, maar een heldere structurering juist vanuit de behoefte van studenten om diaconaal te leren, ontbreekt. Het klinkt misschien wat onaardig bij een boekpresentatie, maar ik zeg dit ook omdat in de wereld van het theologisch en sociaalwetenschappelijk onderwijs diaconiewetenschap een ondergeschoven kindje is. Ik merk het aan mijn eigen faculteit aan de Vrije Universiteit. Daar heb ik tot vorig jaar met enig kunst- en vliegwerk nog ruimte weten te maken voor het diaconaat binnen de Ba-module 'publieke theologie'. Dat was ergens al op het randje, want aandacht voor het diaconaat was misschien al wel te kerkelijk voor de Ba-fase. Nu is dat echter voorbij omdat men vanuit marketingmotieven koos voor het thema 'De Bijbel in de publieke ruimte'. Exit diaconie. Dat betekent dat in de joint Bachelor aan de VU en de Amsterdamse vestiging van de PThU geen enkele aandacht meer is voor iets als diaconiewetenschap. De predikantsopleiding moet nu in haar eentje de diaconale kar trekken.

En hoe kun je de minimale tijd die in de onderwijsprogramma's wordt uitgetrokken voor diaconale en diaconiewetenschappelijke vragen maximaal benutten? Precies 1.193 pagina's diaconiewetenschap passen in geen enkel theologisch curriculum. Gelet op deze voortdurende reductie van de aandacht voor diaconiewetenschap lanceer ik direct maar het voorstel om nog een vierde deel aan de drie delen toe te voegen. Dat moet dan een beknopte digitale compilatie zijn van diaconale thema's en vragen uit de drie handboeken die direct raken aan de praktijk van het diaconale werk. Ik verwijs daarvoor terug naar het overzicht van principiële diaconale vragen in paragraaf 2.9 in het eerste deel uit 2004. In geactualiseerde vorm zou dit een uitgangspunt kunnen zijn voor een beknopte theologische en sociaal-wetenschappelijke reflectie op diaconale basisthema's. Heel simpel, gewoon een bondig overzicht van basale principiële diaconale vragen en discussies die de diaconale praktijk altijd weer oproept. Ik denk dan niet alleen aan de huidige studenten WO en HBO, maar ook aan huidige voorgangers die vaak maar bitter weinig interesse hebben in het diaconaat.

Onderzoek van de Protestantse Kerk in 2014 onder de eigen voorgangers liet een pijnlijk beeld zien rond hun bevoegdheid op verschillende werkterreinen binnen hun predikantschap.

‘Over welk deel van uw werk bent u het meest bevlogen?’:

- Voorgaan in de zondagse eredienst (83%)
- Pastoraal werk (59%)
- Voorgaan bij casualia (45%)
- Geestelijke toerusting van gemeente (42%)
- Contacten in de samenleving onderhouden (20%)
- Jongerenwerk (19%)
- Missionair werk (15%)
- **Diaconaal werk (8%)**

Het diaconaat bungelde met 8% ‘bevlogenen’ helemaal onderaan. Het meest bevlogen waren de predikanten over het voorgaan in de eredienst. Niet minder dan 83% van de respondenten was hierover enthousiast. Een belangrijke uitdaging van vandaag is: hoe kun je er voor zorgen dat diaconaat van de laatste plaats afkomt?

Mattheus 25 als stoorzender

Afgaande op het register van bijbelplaatsen die in het boek worden genoemd, is de referentie aan de Bijbel niet heel groot. Alle bijbelplaatsen passen op één pagina. Koploper is Mattheus 25:31-46 en dat hoeft natuurlijk ook niet te verbazen. Het boeiende is dat dit verhaal over de scheiding van de schapen en de bokken een lans breekt voor wat je zou kunnen noemen het naïeve doen, het niet weten. “Maar Heer, wanneer hebben we u gekleed, gevoed, bezocht, verzorgd...?” Ik heb als predikant wel eens over deze tekst gepreikt en toen dacht ik: dat kan helemaal niet, je kunt helemaal niet preken over deze tekst, want de kracht hier is juist wat je zou kunnen noemen ‘zalige onwetendheid’. Laat mensen maar in die onvruchtbare onwetendheid. Ik heb de kerkgangers aan het einde van de preek dan min of meer bevolen de preek gauw weer te vergeten. Diaconie moet het deels hebben van een zekere argeloosheid, onnozelheid zo uw wilt, het moet het hebben van een hart dat ‘onwetend’ klopt voor anderen. Daarmee zit er iets dubbels in diaconale reflectie. Die reflectie moet, is broodnodig, maar tegelijk moet ze juist ook niet. Je moet diaconale boeken lezen, maar je moet het ook nalaten. Dat is ergens de diaconale paradox. Het boek constateert op meerdere plekken dat er in de praktijk vaak geen sprake is van diaconale reflectie, van iets als theologische diepgang achter de diaconale praxis. Hoe ernstig is dat, bekeken vanuit Mattheus 25? Ik weet het antwoord niet, maar vind het wel een intrigerend dilemma. Misschien iets om nog wat verder over na te denken in de rest van deze ochtend.

Kan de ontschotting nog een stap verder?

Het nieuwe handboek bepleit een ontschotting als het gaat om de verschillende *loci* van de theologie en de diverse velden van het kerkelijk handelen. Ik vind dat een belangrijk pleidooi, maar ik vind ook dat het gevoerde pleidooi onvoldoende wordt omgezet in de gehanteerde benadering. Je zou kunnen zeggen: het boek had iets meer kunnen lijken op wat het beoogt. Daarom kom ik met een voorstel voor een nieuw raster waarbinnen de diaconiewetenschap en het concrete diaconale handelen geïntegreerd zou kunnen worden opgenomen. Ik doe dit mede vanuit mijn betrokkenheid bij de wereld van het pionieren waar integrale missie en een holistische aanpak echt een plek hebben gekregen. Jullie noemen op pagina 248 van het boek de noodzaak voor een theologische doordening van de denkbare spanning tussen de diaconale en de missionaire roeping van de kerk. Ik herken die spanning, maar zie ook dat onder de jongere generaties op dit punt vaak meer ontspannenheid bestaat dan onder de 50+ generaties. Wat ik hier behulpzaam vind, zijn de zogenaamde *Five marks of mission*. Deze vijfdeling is ontstaan binnen de Anglicaanse traditie. Met deze ‘marks’ heeft men de breedte van de missionaire betrokkenheid van de christelijk gemeente op de samenleving willen markeren. Het gaat om de volgende vijf uitingen of facetten:

- *To proclaim the Good News of the Kingdom (Tell);*
- *To teach, baptize and nurture new believers (Teach);*
- *To respond to human need by loving service (Tend);*
- *To seek to transform unjust structures of society, to challenge violence of every kind and to pursue peace and reconciliation (Transform);*
- *To strive to safeguard the integrity of creation and sustain and renew the life of the earth (Treasure).*

Zie <http://www.anglicancommunion.org/mission/marks-of-mission.aspx> (26-01-2018)

Ik vind dit een behulpzaam, vruchtbaar en beloftevol schema en wel om een aantal redenen. Allereerst belet het ons 'missionair' en 'diaconaal' op een onvruchtbare wijze tegenover elkaar te plaatsen. Vanuit de *Missio Dei* is de christelijke gemeente geroepen missionair te zijn en zich te laten (uit)zenden in de samenleving. Deze (uit)zending is veelkleurig en manifesteert zich op verschillende manieren, elk met hun eigen integriteit. De vijf '*marks*' markeren deze veelkleurigheid. Diaconaat - zowel gericht op individuele noden (tend) als op maatschappelijke transformatie (transform) als op duurzaamheid (treasure) - en evangelisatie zijn beide uitingen van de zelfde missionaire roeping van de kerk in de samenleving.

In de tweede plaats kan het gemeenten en parochies helpen zicht te krijgen op de eigen accenten binnen de missionaire gerichtheid. De vijf kunnen als raster dienen om te zien op welke vlakken gemeenten en parochies invulling geven aan hun missionaire roeping. Zo vormen de vijf '*marks*' als het ware een röntgenapparaat waarmee gemeente en parochie dieper zicht krijgen op wie ze zijn en wat ze doen. Accenten worden duidelijk, mogelijke eenzijdigheden en lacunes ook. Daarmee wordt het ook een beleidsinstrument: wat doen we eigenlijk en wat zouden we willen doen?

Een derde reden om met de vijf '*marks*' te gaan werken, is dat het ook helpt om over de grenzen van de eigen gemeente heen te kijken. Immers, niet alle vijf hoeven binnen de kaders van de eigen gemeente te worden gedaan om toch ten volle gehonoreerd te worden. Veel gemeenteleden zijn ook buiten de eigen geloofsgemeenschap actief en de vijf '*marks*' scheppen de ruimte om dit engagement ook volop te zien en te honoreren. Zo komen allerlei seculiere en religieuze organisaties in beeld die bij een binnengemeentelijke concentratie vaak niet worden gezien. We kunnen bijvoorbeeld denken aan de inzet van gemeenteleden voor Amnesty International, Vluchtelingenwerk en Milieudefensie, maar ook aan organisaties als Youth for Christ en de christelijke milieubeweging A Rocha. De vijf '*marks*' voorkomen dus ecclesiocentrisme, ze helpen ons breed rond te kijken en te zien en te waarderen wat elders gebeurt. Gelukkig gebeurt dat in het boek ook volop en dat is van belang, juist in onze tijd van kerkelijke krimp. De Marcuskerk in Utrecht Hoograven, centraal in één van de tien praktijkverhalen uit het boek, is inmiddels gesloten en dat is een pijnlijke onderstreping van hoe hard het gaat met de kerkelijke krimp. Nog voordat het boek uit is, is de kerk al dicht. Hoe kunnen we gelovigen stimuleren en helpen hun diaconale roeping ook binnen seculiere groepen en bewegingen invulling te geven? Misschien denken we nog steeds te kerkelijk als het om dit soort zaken gaat.

Ik sluit af

Nogmaals gefeliciteerd met de afronding van dit grote en belangrijke diaconale project. Ik vertrouw er op dat dit boek - net als de twee eerdere - zijn weg wel zal vinden en bij zal dragen aan het welzijn van met name die mensen die in de hoek zitten waar de klappen vallen.

Brengt *Diaconaal doen doordacht* ons verder in de diaconale praktijk?

Drs. Hub Vossen is Aalmoezenier Sociale Werken van het Bisdom Roermond en medewerker van de Dienst Kerk en Samenleving

Ik mag op deze dag waarop *Diaconaal doen doordacht*, het derde Handboek diaconiewetenschap, gepresenteerd wordt, enkele opmerkingen maken. Daarbij wil ik ook kijken of dit boek ons, diaconale werkers in de praktijk, verder brengt in het diaconale doen.

Het diaconale werk in Limburg

Allereerst wil ik kort iets vertellen over ons werk in Limburg. Uitdrukkelijk zeg ik ons. Ik heb samen met mijn collega, Marielle Beusmans, het handboek diaconiewetenschap tijdens de kerstdagen gelezen.

We werken in het bisdom Roermond vanuit de Dienst Kerk en Samenleving. Ons werk staat in een lange traditie van aalmoezeniers van Sociale Werken. Aan het begin van de vorige eeuw, vanuit de encycliek *Rerum Novarum* begonnen in de Oostelijke Mijnstreek en rondom de opkomende industrie in Maastricht. Met uitdrukkelijk oog en oor voor mensen in een kwetsbare positie. Priesters die in de arbeidersbuurten van Maastricht en bij de toenmalig opkomende mijnindustrie in Heerlen, Kerkrade aan de slag gingen. Samen met mensen probeerden zij antwoorden te vinden op de grote sociale en maatschappelijke noden. Ze deden dat vanuit het kerkelijk perspectief van die dagen en in het licht van de toenmalige ontwikkelingen. In de loop van de vorige eeuw heeft deze dienst steeds op een andere manier antwoord proberen te geven op de tekenen van de tijd. Nu is de dienst uitdrukkelijk betrokken bij de sociaal-maatschappelijke vragen die spelen in deze provincie. We zijn actief, als geestelijk adviseur in de Limburgse vrouwenorganisaties, bij de LLTB (Limburgse Land- en Tuinbouw Bond), LWV (Limburgse Werkgevers Vereniging), KBO (Katholieke Bond Ouderen). We zijn betrokken bij vluchtelingenproblematiek (Vluchtelingenmaatje), SchuldHulpMaatjes projecten, bij projecten rondom detentie en kerken met stip. Als adviseur betrokken bij buurt- en wijkpastoraat en inloophuizen in parochies en dekenaten. Als Dienst zitten we in de haarvaten van de Limburgse samenleving.

Dus de voorbeelden die in dit boek beschreven zijn, zijn voor ons niet onbekend. Ze riepen op vele momenten herkenning op rondom de zoektochten en de opgedane pijnpunten. Maar we lazen ook de vreugdevolle momenten als projecten laten zien dat ze van betekenis zijn, ondanks dat de opstart van projecten vaak veel zweet en mogelijk ook tranen kost.

Over die voorbeelden, dat tweede deel willen we hier niet veel opmerken. Hooguit dat het af en toe misschien wat breedsprakig beschreven wordt, maar het zijn mooie documenten die als voorbeeld kunnen dienen om nieuwe projecten over de streep te trekken. Het gaat daarbij om concrete leermomenten met een analyse van de situatie, methodische beschrijvingen en theologische overwegingen om te komen tot een hulpverlening of opzet van een project. Hooguit is het goed om op te merken dat de voorbeelden over het algemeen vrij binnenkerkelijk zijn.

Theologische doordenking is praktisch ingesteld

Kijkend naar de theologische doordenking, en daarvoor zitten we hier als diaconaal werkers en theologen bij elkaar, dan kunnen we concluderen dat het een praktisch handboek is. Praktischer dan de voorgaande delen. Maar we moeten die voorgaande delen ook niet wegdenken. Er wordt voortgebouwd op materiaal dat al beschreven is. Dit derde boek is daarmee ook meteen een verrijking voor ons werk, enerzijds door het bij elkaar zetten van enkele fundamentele uitgangspunten (in deel 1 van dit boek). En dit nieuwe boek gaat een stap verder. Het wil een methodologische verdieping zijn; kijken en analyseren wat er in de praktijk gebeurt. Er worden inzichten en perspectieven aangereikt die ons verder kunnen helpen in het ontwikkelen van

diaconale plannen vanuit het fundamentele gezichtspunt dat diaconie/diaconaat wezenlijk is voor het kerkzijn in onze samenleving.

Binnen en buiten perspectief

Herkenbaar zijn de gezichtspunten die door het boek heen rondom de praktijkvoorbeelden aangereikt worden. Gezichtspunten vanuit een binnen- en buitenperspectief op diaconie en kerkzijn. Maar ook het perspectief van mensen in nood. Zijn ze object van ondersteuning of subject? Het zijn zeer herkenbare vragen in ons werk.

Zoals ik al aangaf zijn we in Limburg in de haarvaten van de samenleving actief. We komen vele groepen tegen. In ons adviseringswerk binnen organisaties is het vaak moeilijk om over kerk te spreken. Om vragen theologisch te duiden. We merken steeds weer dat kerk voor heel veel mensen afgedaan heeft. Geen betekenis meer heeft. Bij heel veel organisaties waarbij we betrokken zijn, is in de afgelopen decennia de 'K' helemaal verdwenen. Vaak zonder veel discussie. Mensen zijn betrokken bij organisaties omdat ze al vele jaren betrokken waren. Motivatie om lid te zijn van een club is vaak gericht op persoonlijk welbevinden en zeker niet op de kerkelijke afkomst. Men komt voor een koffie-uurtje, voor de gezelligheid. Om concrete zaken aan te pakken. De een blijft intern gericht een ander treedt naar buiten. Het geruisloos verdwijnen van de 'K' binnen veel organisaties heeft te maken met het kerkbeeld van mensen, hoe pastores hen in het verleden opgevoed hebben. Veel van het vrijwilligerswerk, ook het kerkelijke en diaconale vrijwilligerswerk, is geworden tot een verrijking voor jezelf!

In onze contacten met sociaal-maatschappelijke organisaties wordt in eerste instantie vreemd opgekeken waarom de kerk zich met sociaal-maatschappelijke vragen bezighoudt. Waarom moeten we zo nodig betrokken zijn bij het vraagstuk van schulden, detentie, bij levens- en zinvragen van jongeren, bij de discussie van 'voltooid leven' bij ouderen. Wat heeft de kerk daarmee van doen? Kerk is iets voor de zondag en voor een groep 'ouden-van-dagen'.

Vervolgens waardeert men hoe wij werken. Waardeert men onze open houding, ons creatief meedenken en betrokkenheid bij de vele sociaal-maatschappelijke vraagstukken die in de

Limburgse samenleving spelen. Hoe we verbindend aanwezig zijn, oog en oor hebben voor kwetsbare medemensen en met hen op pad zijn.

Aan de andere kant bemerken wij dat mensen die nog randkerkelijk zijn ook weer geraakt zijn door onze huidige paus Franciscus. Vanuit die concrete betrokkenheid die ze bij Paus Franciscus zien, zich ook inzetten binnen diaconale projecten in hun lokale omgeving. Op verschillende plekken zijn in de afgelopen jaren in Limburg nieuwe kleinschalige diaconale groepen opgezet. Zijn mensen enthousiast geraakt om zich te verbinden met kwetsbare medemensen. Het gaat daarbij over het algemeen om mensen die aan de rand van de kerk stonden. In het diaconale vrijwilligerswerk binnen SchuldHulpMaatjes, Exodus, Vluchtelingenmaatje weer stilstaan bij vragen rondom de diaconale spiritualiteit, waarom men iets doet.

Verder constateren we dat van deze mensen vaak een bovenmenselijke inzet gevraagd wordt, waarbij een professionele houding, scholing en eisen gesteld worden. Vrijwilligers zijn vaak betrokken bij zeer complexe problematieken. Wij durven te stellen dat onze participatiesamenleving veel vraagt van vrijwilligers. Zeker bij complexe en zeer ingewikkelde vraagstukken waar we in de diaconale praktijk steeds vaker bij betrokken worden. Al met al wordt onze samenleving, voor alle mensen, steeds complexer.

Kerk en samenleving uit elkaar

Hoe zit dat nu in de parochies? Wij bemerken dat parochies vaak geen zicht meer hebben op wat er werkelijk in hun directe nabijheid speelt. De kloof tussen de actief kerk-betrokken kerkganger en mensen die aan de rand van de kerk of buiten de kerk staan is enorm. Men weet vaak niet wat er in de directe omgeving speelt. Hoe verbanden lopen, welke maatschappelijke ontwikkelingen spelen.

In Maastricht wordt in 2018 in mei en juni de zeven-jaarlijkse heiligdomsvaart georganiseerd. Thema van dit jaar is 'Doe goed en zie niet om'. Dit thema werd door, de twee jaar geleden overleden, deken Hanneman bedacht. Hij wilde dat de komende heiligdomsvaart niet alleen een culturele happening zou worden, maar ook een daadwerkelijk diaconale inbedding zou vinden in de Maastrichtse samenleving, met een concrete doorwerking nadien. 'Doe goed en zie niet om' is een diaconaal thema bij uitstek zou men denken. Ik werd al vroegtijdig gevraagd om mee te denken en plannen te ontwikkelen. Ik heb er in pastores beraden uitgebreid over gesproken. Handvatten aangereikt hoe je in de binnenstad parochies van Maastricht dit diaconale thema ook na de heiligdomsvaart verder kon uitvoeren. We hebben gekeken naar vragen die hier spelen en bemerkten al snel dat de binnenstad van Maastricht bewoond wordt door vaak alleenstaande ouderen en studenten. De actieve kern van deze parochies eigenlijk bestaat uit welgestelde kerkbetrokkenen die elders in de stad of regio wonen. Vervolgens heeft men geen beeld van wat er werkelijk speelt in en rondom de binnenstad of de randwijken van Maastricht. In een verkenning van de sociale kaart van de binnenstad werd duidelijk dat de problematiek van eenzaamheid en sociaal isolement groot is, en armoede hier amper speelt. In het opzetten van een diaconaal plan werd nagedacht om ingangen te krijgen bij de inwoners van de binnenstad. Zo kwamen we al snel in contact met het landelijke project HIP (Hulp in Praktijk). Dit project van het koppelen van hulpvragers en hulpgevers werd omarmd. Maar nu e.e.a. concreet ingevuld moet worden, parochies ook actief betrokken worden bij dit project, is er huiver. Aan de andere kant zie je organisaties vreemd kijken nu parochies met dit project aan de slag gaan.

Ik bemerk hoeveel moeite ik moet doen om dit diaconale thema bij pastores, kerkbesturen en actieve groepen van parochianen bespreekbaar te krijgen. Om e.e.a. ook concreet handen en voeten te geven. Binnen de kerkelijke gremia wordt snel gekeken naar de lokale overheid en sociaal-maatschappelijke instellingen om de taken die we benoemd hebben op te pakken. Menigeen heeft volgens mij diep in zijn/haar hart eigenlijk zoiets van: 'dat horen wij niet op te pakken, dat is geen taak van de kerk. Met die activiteiten krijgen we niet meer mensen in de kerk.' Diaconie, omzien naar de ander, wordt niet als een van de kernpunten van het kerkelijk leven gezien. De theologische doordenking en betekenis is voor pastores en actief kerkbetrokkenen

afwezig. Daarom is het goed dat in dit boek bij al die projecten theologische visies besproken en benoemd worden.

Diaconale praktijk door dit handboek ondersteund

Wij kunnen nog meerdere voorbeelden aandragen van projecten waar we in ons dagelijks werk bij betrokken zijn en in dit boek concrete handvatten aangereikt worden om de diaconale taak van de kerk op te pakken.

Wel vragen wij ons af; waarom kunnen wij, pastores, theologen, zo moeilijk woorden geven aan ons werk? Heeft het te doen met verlegenheid? Durven we binnen onze kerk niet goed meer te spreken over de kern van het diaconale werk? Dat diaconie een van de wezenskenmerken van onze christelijke kerken is. En buiten de kerk, zijn we vaak ook bang om het katholiek of christelijk sociaal denken breed uit neer te zetten. Om te laten zien dat wij geloven in een samenleving waar gewerkt wordt aan een goede samenleving, vanuit kerngedachten als subsidiariteit, solidariteit en de waardigheid van het menselijk leven.

Wat hebben we in de diaconale praktijk van alle dag aan dit boek? Voor het werkveld, maar zeer zeker ook voor ons als diaconale pastores en theologen is dit derde handboek diaconiewetenschap een verrijking. Een verrijking voor onszelf, het zet een aantal zaken bij elkaar, en reikt nieuwe handvatten aan. We kunnen daarbij denken in ons werk en we kunnen die handvatten ook toetsen aan de concrete praktijk.

Dit boek is voor mijn studenten aan het seminarie van Rolduc, waar ik diaconie doceer, een praktisch voorbeeldboek. Het geeft hen zicht op de veelheid van diaconale praktijken in Nederland en zet compact en overzichtelijk de diaconale theorie bij elkaar. En we zullen het gaan gebruiken in de Diaconale Werkers in Limburg (Dweil), een gespreksgroep van pastores en diakens rond diaconie in Limburg.

Korte reacties van drie wetenschappers

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) en secretaris van de redactie handboek diaconiewetenschap

Ellen Hogema, voorzitter van de redactie, overhandigt een exemplaar van *Diaconaal doen doordacht* aan drie theologen, die vanuit hun werk aan de universiteiten het estafettestokje van diaconiewetenschap verder zullen dragen: Erica Meijers (universitair docent diaconaat Protestantse Theologische Universiteit), Jorge Castillo Guerra (universitair docent empirische en praktische religiewetenschap Radboud Universiteit) en Verry Patty (justitiepastor, predikant van de Moluks Evangelische Kerk, docent Moluks Theologisch Seminarie).

Erica Meijers gaat in op wat er vandaag allemaal gezegd is. Ze vindt als eerste die Dweil groep heel interessant: een geweldige naam voor een pastores beraad. Volgens mij moeten we meer met zo'n naam gaan doen. Van belang is het punt van Lúzen Miedema dat we meer aandacht moeten geven aan media en wat daar allemaal gebeurt. Als iemand die uit de journalistiek komt voel ik me daar door aangesproken. Er is zoveel gaande in de diaconale wereld wat meer aandacht en onderzoek nodig heeft, dat ik nu ook wel het dilemma voel van "die *Qual der Wahl*": waar leg ik het accent op in de komende jaren? Ik ben nu druk met die keuze bezig en dit boek komt daarbij als geroepen. Jullie zullen er binnenkort meer over kunnen horen. Ook ik ben actief in het onderwijs en ik ben het eens met de opmerking van Sake Stoppels dat er nog een stap gemaakt moet worden om dit boek op een goede manier in te kunnen zetten in het universitair onderwijs. En ik wil toevoegen dat vertaling in het Engels ook heel handig kan zijn omdat heel veel studenten tegenwoordig van internationale afkomst zijn.

Jorge Castillo Guerra is blij verrast met het boek. Het is voor mij een verrassing geweest om in september te horen dat er aan gewerkt werd. Mooi dat er een commissie is die jarenlang aan zo'n boek werkt. Ik wil dit boek gaan gebruiken in mijn colleges over religie en beleid. Omdat studenten in die colleges kennis maken met de relatie tussen religie en overheid. Het zal voor hen een verrassing zijn om vanuit dit boek te ontdekken hoe ver die relaties gaan. Of hoe ver kerken betrokken zijn in de samenleving. Ik denk dat die voorbeelden uit het boek heel mooi zijn om die relatie toe te lichten. Dank je wel.

Verry Patty dankt voor het boek. Het is een boek dat het uit de praktijk komt. Ik werk in de gevangenis als pastor en Exodus is een van de projecten die in dit boek beschreven staat. Opvallend is dat er bij elk verhaal veel theologische visies worden aangedragen. Dat vind ik belangrijk. Ik kom uit een Molukse setting waar als het gaat om liefde, we allerlei woorden hanteren die met een 'l' beginnen, die ook verwijzen naar liefde, solidariteit, verbondenheid. Dat is mooi. Maar als het gaat om in beeld te krijgen wat die woorden nu betekenen in de Nederlandse context, hoe je er diaconaal mee aan de slag kan, dan komt dit boek goed te pas. De titel *Diaconaal doen doordacht* met de drie 'd's' doen me denken aan als eerste 'Doorbraak', niet van D'66 maar van doorbraak waarmee je dialogisch met mensen in gesprek gaat over wat ze waard zijn in dit bestaan, ook al zitten ze aan de andere kant. Doorbraak dus. En dat moet vanuit een bepaalde bron gebeuren. 'Dansen' als tweede. En 'Dienstbaar'. Dus we kunnen er mee verder.

Groepsdiscussie tijdens de presentatie

Diaconaal doen doordacht handboek diaconiewetenschap

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) en secretaris van de redactie handboek diaconiewetenschap

Dagvoorzitter Ellen Hogema opent het gesprek met de bijna honderd deelnemers tijdens de presentatie van het handboek diaconiewetenschap. Jullie hebben nu heel veel gehoord over het boek *Diaconaal doen doordacht*. Ik kan me voorstellen dat er mensen zijn die zelf ook iets willen opmerken of iets willen vragen aan iemand. Ik zal met de microfoon rondlopen. U kunt uw hand opsteken en dan kom ik naar u toe. En wilt u ook zeggen wie u bent als u begint.

Ik ben Jan Robbers en ik ben predikant met emeritaat. Mijn vraag gaat over de identiteit. Wij zijn in onze identiteit allemaal gelovigen. Ik maak dan een associatie met de term bedelaar. Luther zei dat we allemaal bedelaars zijn. Daar kun je mee teruggaan naar de kerkvaders. Het gaat dus om ons zelfbeeld. En dan stuit ik in dat zelfbeeld meteen op het neo-platonisme. Ik zie dat neo-platonisme ook terug op het schilderij hier aan de muur. We zien in wit de onderbouw en daarop in kleur heel treffend de bovenbouw, en dat is het aardse, het tijdelijke, het lichamelijke. De kerk heeft dat neo-platonistisch schema nog steeds niet achter zich gelaten. Sinds die tijd heb je mensen die gericht zijn op God, het hiernamaals, de toekomst, En je hebt mensen die dat kennelijk niet zijn, en die zijn dus aards. Dat vind ik het probleem van het doordenken van diaconale vragen. En dan natuurlijk niet aan de kant van de diaconie, maar aan de dogmatische kant en de exegetische kant zelfs.

Ellen Hogema: Het is dus een oproep om met dit neo-platonisme bezig te zijn? Wil iemand hierop reageren?

Herman Noordegraaf reageert vanuit zijn ervaring aan de Protestantse Theologische Universiteit, en die geldt ook voor andere universiteiten. Het vak diaconaat is ondergebracht bij het vak praktische theologie. Praktische theologie is niet alleen het leren van handelingen rond theologie, maar ook het nadenken over die praktijk. Zo doende is het een wetenschappelijke discipline. Mijn ervaring in de loop van de jaren heeft me geleerd dat het heel moeilijk is om de verschillende schotten die er zijn binnen de theologische wetenschappen te doorbreken. Het is lastig om systematische theologie, dogmatiek, ethiek, praktische theologie, exegese, en kerkelijke tradities, met elkaar te laten samenwerken. Ik had inderdaad graag gezien dat dogmatici hadden nagedacht

over God en de visie op de mens, dat soort fundamentele vragen. Gelukkig zitten in de redactie enkele dogmatisch ingestelde personen, maar in de theologie en op de universiteiten worden deze vragen spaarzaam gesteld en dat betreurt ik zeer.

Jozef Wissink geeft aan dat op de Katholieke Theologische Faculteit in Tilburg gebruik is dat tijdens de stages de dogmatici mee gaan denken over verbatims en stageverslagen door ze zo te betrekken bij het lezen van het gewone leven zoals dat in die verslagen naar voren komt. Daar heb ik het zelf ook van geleerd. Ik verenig twee kundigheden in een persoon: ik ben opgeleid als dogmaticus, als systematisch theoloog, en ben vervolgens gevraagd praktisch theoloog te worden. Of dat gelukt is, daar mogen anderen over oordelen. Ik heb in dit boek een stevig stuk van de theologische lezing van de praktijkbeschrijvingen voor mijn rekening genomen, en kon toen ook teren op de kennis die ik als dogmaticus heb opgedaan. We proberen het wel en we zeggen niet dat we naar aanleiding van de praktijkverhalen gedachten ontwikkelen waarmee we zo spoedig mogelijk in de hemel zijn aangeland. Maar we hebben ons nadrukkelijk afgevraagd: wat gebeurt hier theologisch? Wat is de achterliggende visie op onze samenleving, op mensen, op liefde, op kerk? En we hebben de laatste jaren accent gelegd op het gegeven dat er is maar één liefde is tussen God en de naaste: één liefde. Dat is denk ik een heilzaam tegenwicht tegen het neo-platonisme.

Ellen Hogema geeft aan dat ze les geeft op Fontys Hogeschool voor het vak godsdienst en levensbeschouwing. We zijn in die lessen bewust bezig om die colleges als praktische theologen samen met de systematisch theologen te geven. Er wordt samenwerking gezocht en tegelijk blijkt dat die nog in de kinderschoenen staat.

Trinus Hoekstra vindt het heel verhelderend hoe Sake Stoppels dat benoemde in het Latijnse citaat van Paul Philippi "*Quod non est in doctrina non est in ecclesia*". Ik denk dan terug aan het recente dogmatiekboek van Van der Kooij en van der Brink, waar zij zeggen dat in de traditie van de dogmatiek het lijden van Jezus altijd in de schaduw heeft gestaan van zijn dood. De nadruk is gelegd op het lijden en sterven van Jezus en minder op het leven van Jezus. Dan voel je op je klompen wel aan dat er vanuit de systemische theologie weinig diaconals te melden valt. En wij hebben in de diaconiewetenschap als taak dat aspect opnieuw te benoemen, zodat er in opleidingen, universitaire scholing, en kerkelijke nascholing aandacht is voor het theologisch fundament van diaconaat.

Joep van Zijl snijdt met zijn vraag een ander punt aan. Vandaag wordt het productieproces van het maken van drie diaconale boeken afgesloten. Ik vind het interessant dat er in de reacties al twee bruggetjes zijn geslagen naar een vervolg. Dat zal dan weer een periode van vijf of zeven jaar gaan worden. Ten eerste richting het achtste werk van barmhartigheid, vrede, zoals in het eerste diaconale handboek benoemd is, en verzoening zoals nu uitgewerkt. Dat zal overigens gaan concurreren met het achtste werk van barmhartigheid dat door Paus Franciscus benoemd is in zijn encycliek *Laudato Si'*, namelijk duurzaamheid. Ik hoop dat beide werken van barmhartigheid, acht en negen zeg ik nu maar, uitwerking mogen krijgen in een verwoording van de praktische diaconale aanpak als in dit derde nieuwe handboek. Dat is dus meteen een oproep en een uitnodiging dat de redactie een volgende stap maakt voor een volgende periode van vijf jaar met dank alvast voor wat gedaan is.

Ellen Hogema geeft aan dat de redactie bij de voorbereiding van vandaag dacht dat ze nu echt klaar was met het werk.

Jozef Wissink reageert op de opmerkingen die gemaakt zijn met het oog op toekomstige vervolgen. Er zijn twee dingen gezegd. Als eerste de vraag of er een module kan komen, die het onderwijs begeleidt, en dan het liefst in het Engels. En dan zijn er nog thema's uit te werken, zoals vrede,

verzoening, duurzaamheid. Onze redactie is thans in meerderheid in pensioen geraakt en het zijn dus mensen die het rustiger aan gaan doen. Toen vandaag ons boek werd overhandigd aan mensen uit de wetenschap met de boodschap dat zij diaconiewetenschap verder kunnen dragen, had ik even de gedachte: zouden die mensen niet de nieuwe redactie kunnen gaan worden? We zullen dat vandaag niet aan die drie mensen vragen. Tegelijk is waar dat er een nieuwe redactie nodig is om het werk voort te zetten. Het is dus voor ons een goede tip om bij onze laatste vergadering, waarin we terugkijken op ons werk, de oproep voor een vervolg mee te nemen en suggesties op te stellen voor wie met ons deze erfenis wil oppakken.

Derk Stegeman heeft een vraag voor Sake Stoppels, eigenlijk twee. Toen je rond Matth. 25 vertelde over die diaconale paradox rond onwetendheid en kennis hebben van merkte ik dat het me niet aanstond. Volgens mij klopt het niet. Ik heb het gevoel dat het een studeerkamer paradox is. Want op het moment dat je met diaconale praktijk bezig bent vergeet je die kennis toch weer. Mijn ervaring is dat als je aan de slag gaat, er altijd een moment komt, dat je zegt: oh, zo gaat dat dus. Je hebt in de praktijk telkens mensen nodig, die tegen je zeggen: weet je dat je er ook zo naar kan kijken? Een van de mooie dingen van diaconaal werk is dat je je op die manier er in kan verliezen en dus die voorbedachte rade kwijt kan raken. Argeloos zijn in je doen is ook een keuze waarin je die voorbedachte rade kwijtraakt. De andere vraag is een omkering van de vorige. Ik ben diaconaal predikant in Den Haag en krijg vanuit mijn eigen kerk vaak de vraag hoe de identiteit van kerk beter zichtbaar kan worden in het diaconale werk. Daar zit ook een verlies aan argeloosheid in. Ik stel dan vaak de vraag terug: weet je wat dat is: protestants diaconaat? Waarom moet het typisch protestants zijn? Ik weet dat zelf niet zo goed. En kan dat eigenlijk wel? En die vraag komt in het schema van *Five marks of mission* weer terug. Is er een bepaalde volgorde in de *Five marks of mission* die je aangeeft? En zit er dan ook een orde in, in die zin dat de een boven de ander staat? Ik merk dat ik nu meer dan twee vragen formuleer.

Sake Stoppels geeft aan dat zijn paradox ook een studeerkamer ervaring is geweest. Gek eigenlijk dat Jezus opmerkt dat wat je in je onwetendheid hebt gedaan aan anderen, je eigenlijk aan mij

hebt gedaan. Ik wil daar ook aan vasthouden, ondanks dat wij door dat bijbelverhaal nu eenmaal niet onwetend zijn. En dat kan ook een motief zijn waarom iemand diaconaal actief is: ik doe dat omdat... Het is overigens nu ook weer niet de meest zwaarwegende opmerking van mijn kant. Maar ik merkte al lezend op dat Matth. 25 de tekst uit de bijbel is, die in het boek het meest genoemd wordt. En daar blijft naar mijn gevoel een diaconale paradox in tot uitdrukking komen. Dan over identiteit. Ik zal niet gaan zeggen dat ik meteen helder heb wat protestants diaconaat is. Ik vind dat niet zo belangrijk en laat het ook achterwege, al reflecteer ik er wel over. Ik belast anderen daar niet mee. Dan mijn schema van *Five marks of mission* en de volgorde daarvan. Het is ontleend aan Amerikaanse studies en ik heb die volgorde aangehouden. En of er bovenbouw en onderbouw in zit, weet ik niet precies. Ik zie wel dat in de pionierssituaties van de protestantse kerken, op tal van plekken dus, dit schema omarmd wordt als een niet-concurrerend schema wat integriteit betreft. Mensen geven aan dat het ene niet dient als een soort *Vorstufe* voor de ander en dat ze er eigenlijk alle vijf bij horen. Ik ben ook blij dat de bedeesdheid bij mensen om iets over Christus te zeggen voorbij is. Ik herken dat ook bij Borgman, die het heeft over zielen winnen. Ik ben soms zelf ook te bescheiden in onze traditie om Christus te benoemen. En tegelijk herkennen mensen de integriteit van die vijf *marks of mission* in zichzelf.

Derk Stegeman herhaalt de kern van Matth. 25: je helpt iemand en achteraf hoor je dat het Jezus was. En met die *Five marks of mission* en de bedeesdheid om Christus te noemen, daar zit dan toch ook paradox in? Want het is Jezus die gevolgd wordt?

Het wordt een hele discussie volgens Sake Stoppels. Ik zal het diaconaat nooit gebruiken om naar het doel van Jezus te vragen, laat dat duidelijk zijn. Ik ben erg getriggerd door wat Borgman zegt over de kerk en onze samenleving. Als we zien dat massaal zielen in nood zijn in onze samenleving, waarom laten wij hen dan niet delen in het beste van waaruit we leven? Dus niet als een soort fuik waaruit blijkt dat als je denkt dat je er bent er nog iets meer moet. Maar met de ontspannenheid dat het noemen van de naam van Christus iets moois is voor mensen. Dat is een herontdekking waar ik heel blij van wordt. Ik zie dat in de wereld van de pioniers een grote mate van ontspannenheid hierin.

Ellen Hogema moet denken aan het verhaal van Sint Martinus, die zijn mantel deelt met een naakte bedelaar en die vervolgens in een droom te zien krijgt dat hij Jezus geholpen heeft. Ik denk dat het inzicht van die droom niet los verkrijgbaar is. Lützen Miedema refereerde in zijn verhaal aan het avondmaal. Bisschop de Korte zegt dat vanuit de eucharistie in de hostie die in een monstrans getoond wordt het gezicht van een zwerver te zien is.

Bernard Höfte wil Sake Stoppels ondersteunen in zijn argeloosheid. Ik heb vorige week een boek gelezen van John Caputo, een Amerikaans filosoof en theoloog. Hij heeft ook gereflecteerd over dat verhaal in Matth. 25. Volgens hem heeft het verhaal rond de bokken en de schapen zal ik maar zeggen, als probleem dat het ingebed ligt in het Laatste Oordeel. En door die inklemming krijgt het een moralistische klank. Volgens Caputo gaat het er in Matth. 25 om het feit dat je mensen helpt met de werken van barmhartigheid, zoals de naakten kleden, de dorstigen te drinken geven, de hongerigen voeden. In dat doen zit al de betekenis. Je doet dat omdat uit dat doen iets oplicht waarom het in het leven gaat. Denk aan de glimlach van het leven die dwars staat op alle kwaad en alle onrecht wat er is. En als je die werken alleen maar gaat doen omdat je later dan misschien meer *credits* opbouwt bij het Laatste Oordeel, dan zit je in een soort economische nuts redenering, die te kort doet aan waar het werkelijk om gaat. Als je dat met die argeloosheid bedoelt, dan ben ik het van harte met je eens.

Jozef Wissink merkt op dat de argeloosheid nog een andere gestalte kan aannemen. Ik denk aan de heilige *Camillus de Lellis (1550-1614)*, dat is een heilige die ziekenhuizen heeft opgericht, dus de

heilige voor ziekenzorg en verpleegkundigen. Camillus leefde en beleefde helemaal dat hij in zijn omgaan met zieken met Christus omging. Hij deed dat niet voor de punten of om bonussen te krijgen. Hij ging in zijn omgang met zieken zo ver dat hij naging waar hij mis zat of kwaad was en hij was zo aan het biechten geraakt bij zijn zieken. Hij vergat dat de zieke Jezus niet was. Argeloosheid kan dus heel verschillende vormen aannemen, ook deze dus. Camillus is de stichter van de Camillianen en in Spanje heb je ook ziekenhuizen die naar hem genoemd zijn, San Camello's. Ja dat heb je met die katholieken, die komen met heiligen aan.

Rien Brouwer is oud arbeidspastor en is momenteel actief als onderzoeker aan de Hogeschool naar de gevolgen van digitalisering en robotisering op beroepen. Uit dat onderzoek concludeer ik dat er een nieuwe sociale kwestie zit aan te komen. Was in de negentiende eeuw de kerk prominent aanwezig in dat sociale of diaconale debat rond armoede van arbeiders, nu mis ik de huidige kerkleiders in deze nieuwe sociale kwestie, die van ongekend grote invloed is op jongeren. Onder andere doordat ze door die digitalisering en de veranderingen daardoor geen baan kunnen krijgen. Jozef Wissink en Herman Noordegraaf hadden het er over dat diaconiewetenschap begint met context en visie. Ik hoop dat dit boek niet alleen voor mijn studenten een bijdrage zal leveren aan het morele denken van deze tijd, maar dat daardoor onze kerkleiders weer prominent aanwezig kunnen zijn in het debat.

We gaan naar de afronding toe, aldus Ellen Hogema, en u wilt natuurlijk het boek zelf in handen hebben. Ik bedank u voor uw aanwezigheid en de bijdrage in de discussie. Ik hoop dat u nieuwe ideeën heeft opgedaan en dat de dag nieuwe ontmoetingen heeft opgeleverd. Ik bedank ook de redactieleden voor alle moois, dat we hebben doorgemaakt in de afgelopen jaren. En ik wil hier alle auteurs van de praktijkverhalen bedanken, en de mensen die daar weer een rol in hebben gespeeld. Veel van hen zijn hier vandaag aanwezig. Zonder jullie bijdrage had het boek er niet geweest en hadden we de input niet gehad om over na te denken en vandaag over te praten. Dank jullie wel. En wil u spullen, die u hier naar de zaal hebt meegenomen, weer opruimen? Voel u verder vrij om met anderen door te spreken, iets te eten of te drinken, een boek te kopen. En straks goede reis naar huis.

Derde diaconaal handboek verschenen

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) en secretaris van de redactie handboek diaconiewetenschap

De redactie handboek diaconiewetenschap mocht op vrijdag 2 februari een oecumenische diaconale studiekring van honderd mensen verwelkomen bij de presentatie van het derde deel in de serie handboeken. De aankondiging van *Diaconaal doen doordacht* had heel wat mensen in de benen gebracht.

Drie handboeken

Lútz Miedema haalde namens de redactie de geschiedenis van drie handboeken terug. Het gaat om *'Barmhartigheid en gerechtigheid'* (2004 en herdruk 2005), *'Diaconie in Beweging'* (2012) en *'Diaconaal doen doordacht'* (2018).

"De drie boeken gaan over 'diaconie / diaconaat' en daarbij gelden twee veronderstellingen. Ten eerste dat diaconaat een breed (werk)terrein beslaat. Het werk volgt de gangen en kromten van de samenleving. Deze is altijd weer anders. Ten tweede dat in de diaconale praktijk de kern van kerk en christen zijn op het spel staat. Hier spreekt hun hart. Diaconie geeft je identiteit weer, als 'legitimatiewijs' van levend geloof. Klopt dit, dan kun je niet 'diaconaal doen'. Je bent het."

"Bij een wetenschappelijke reflectie op die praktijk komen vier vragen bij wijze van *'prolegomena'* in beeld, en in alle drie boeken zijn die vragen gevolgd en uitgediept. Het gaat om 'wat?', 'hoe?', 'waaruit?' en 'waarin?'.

Eerste vraag: *Wat* is diaconaat? Voor deze vraag staan diaconale werkers bijvoorbeeld wanneer zij beslissen over geld voor iemand of iets. Dan is de vraag: wat is het diaconale hier in deze context? Visie berust in de praktijk op keuzes. Antwoorden op deze vragen zijn in elk boek te vinden.

Tweede vraag: Wie diaconaal werk doet krijgt niet zelden het gevoel: *'hoe* ga ik om met de mens die mij op een of andere manier om hulp vraagt? Ik wil niet uit de hoogte doen, maar ik moet toch knopen doorhakken die mensen betreffen. Hoe stel ik me dan op?' Beide vragen leven in de diaconale praktijk en in de drie boeken komen ze telkens terug.

Derde vraag: Van waaruit ontspringt diaconie? Wat zijn de bronnen? Wat leren ons de diaconale geschiedenis en tradities voor diaconaal geïnspireerd blijven? De drie boeken gaan uitvoerig in op deze vragen en onderzoeken ook nieuwe inzichten rond geschiedenis, bronnen en tradities.

Vierde vraag: In welke *context* worden diaconale praktijken verricht en vragen gesteld. In die context worden ook bronnen geïnterpreteerd, werk uitgevoerd, keuzes gemaakt. En dat context onderzoek komt telkens terug in de drie boeken.

Context én bronnen vergen verheldering ter wille van de praktijk die naar het 'wat' en het 'hoe' vraagt. De context verandert eindeloos (*panta rei*). De interpretatie van de geloofsbronnen schuift mee. Zo komen de vier vragen voortdurend aan bod in de diaconiewetenschap. En in de drie boeken zijn er telkens antwoorden gezocht en gevonden."

Reflectie op de praktijk

Herman Noordegraaf gaf aan hoe de tien praktijkverhalen uit het boek geleid hebben tot een systematische doordenking. "Over de beschrijvingen is als het ware een raster gelegd met punten die van belang zijn voor het diaconale handelen. Voor dat handelen bestaat geen blauwdruk, maar er is aandacht nodig voor op zijn minst vier punten, die op hun beurt weer met elkaar in samenhang gebracht moeten worden. Zo komen we tot methodologische inzichten voor de diaconale praktijk.

a. Bewustzijn en analyse van de context: sociaaleconomisch, maatschappelijk, politiek, cultureel. Bij het denken over de diaconale betrokkenheid bij de zorg is het bijvoorbeeld van belang om te

onderkennen welke verschuivingen zich voordoen en wat deze betekenen voor mensen die zorg behoeven.

b. Theologische gezichtspunten, zoals de waardigheid van de mens en de voorrang voor de armen.

c. De organisatie: een diaconie of een parochie, een met de kerk verbonden werkgroep of een stichting, de vrijwilligers en eventuele beroepskrachten en hun onderlinge verhouding, de verhouding tot niet-kerk gebonden organisaties en de overheid en zo is er meer te noemen.

d. Het diaconaal handelen: hoe is de relatie tussen de zogeheten hulpgevers en hulpontvangers en is er naast hulpverlening ook aandacht voor empowerment, pleitbezorging bij overheden en instanties, signalering en publiek debat.

Alle vier, zo is de stelling gedurende het boek, zijn van belang om tot een goede opzet van diaconaal handelen te komen: context, theologie, organisatie en handelen. Die analyses leveren inzichten op, die samen een aanzet vormen voor een methodologie van het diaconaat. Het boek is geen werkboek met directe hints en trucs en praktische aanwijzingen, maar levert inzichten in wat goed diaconaal handelen, laten en zijn is; wat er in goed diaconaal handelen allemaal komt kijken; waar je op moet letten, wil je handelen kritisch aansluiten bij wat er in onze samenleving gaande is en wat er aan geloof gaat ontstaan in het diaconale handelen. Methodologie dus. Dat wil niet zeggen dat iedereen die aan de desbetreffende activiteit deelneemt, dit allemaal moet doorgronden, maar idealiter is het in het geheel van de bij de activiteit betrokkenen aanwezig."

Verzoening

Jozef Wissink verhelderde hoe de redactie er toe gekomen is om naast barmhartigheid en gerechtigheid ook verzoening als dragende diaconale waarde aan te duiden. "Waar in de eerste twee boeken de redactie dacht, dat auteurs er wel op zouden ingaan, bleek bij nader inzien een leemte over. Daarom heeft de redactie in dit derde boek hier aan gewerkt. Het bleek een ingewikkelde exercitie te zijn: je moet de dialoog aangaan met de systematische theologie, de exegese, de godsdienstwetenschap om op het spoor te komen van wat er allemaal te pas komt rondom 'verzoening'. Dat onderzoek alleen al zou tot een handboek op zich kunnen leiden. De redactie heeft een korte verkenning gemaakt en heeft twee dieptepeilingen gedaan rondom het werk van de Franse theoloog/filosoof René Girard en de vroeg overleden arbeidspastor Berthil Oosting, die allebei verrassende toegangen hebben gevonden tot waar het bij verzoening om gaat. Bij Girard gaat het om de ontmaskering van het gefoezel met het kwaad en het stoppen van het geweld. Om een diaconale verbindingslijn te noemen: wat de waarheidscommissie in Zuid-Afrika bedoelde en gedeeltelijk ook echt deed, ligt in de lijn van Girard. Berthil Oosting gaat in op de betekenis van Leviticus en het gebruik daarin van het Hebreeuwse woord *kipper*, dat 'zoenoffer' betekent. Het heeft te maken met de erfenis van Egypte, die Israël met zich meedraagt na de bevrijding ervan. In de woestijn vergelijkt Israël God met farao: in Egypte hadden we tenminste nog te eten. Dat betekent dat men God als het ware in het economisch model dringt. Kipper slaat erop, dat men aan deze systeemdwang ontsnapt, dat er een andere dimensie van de omgang met God geopend wordt en daarmee van het visioen van vrede en gerechtigheid."

"Hoe werpt zo'n theologische benadering licht op een groot diaconaal thema en andersom? Neem bijvoorbeeld het diaconale thema: 'helpen onder protest'. Het komt aan de orde bij een aantal van onze praktijkbeschrijvingen, maar heel uitdrukkelijk vooral bij de voedselbank. Je kunt als kritiek hebben, dat de voedselbank eraan meehelpt dat de afbraak van de sociale welzijnsstaat enigszins verzacht en zo helpt; ook dat het aanvaarden van de overschotten van de supermarkten het systeem van de overproductie bevestigt. Dat klopt in zekere zin ook. Tegelijk moeten er mensen geholpen worden in hun directe nood. De notie 'helpen onder protest' gaat in op de directe nood, omdat het moet, maar houdt tegelijk de dimensie van het uitzien naar echte gerechtigheid en een sociale samenleving open. Er moet een andere manier zijn, om met het recht der armen om te gaan."

Diaconaal wetenschappelijk verantwoord

Sake Stoppels gaf vanuit de wetenschap een antwoord op de vraag of dit derde handboek de diaconiewetenschap verder brengt. Zijn antwoord is zowel ja als nee.

“Eerst maar dat ja. Mooi is een grondstelling in het boek: diaconie is niet slechts uitvloeisel van geloof, maar ook een bron ervan. Of in woorden uit het boek zelf: “Diaconie wordt niet slechts bepaald vanuit de geloofsleer, maar geeft zelf ook toegang tot het geheim van Gods liefde en barmhartigheid. Wie de taaheid en de vraag naar recht van armen ontmoet, krijgt kennis aan de kracht van de Geest.” (p. 24) Dat is een even heilzame als noodzakelijke correctie op een theologisch denken, dat vooral van boven naar beneden denkt en primair vanuit de leer vertrekt. “*Quod non est in doctrina non est in ecclesia*”, schreef Paul Philippi al in 1963 en zo is het inderdaad vaak geweest: wat niet belangrijk is in de dogmatiek, doet er in de kerk uiteindelijk ook niet toe. Dit boek zet daar een dikke streep doorheen. Diaconie als vindplaats van theologie, diaconie ook als bron van geloofservaringen en van wat Fulbert Steffensky al weer lang geleden ‘vuile spiritualiteit’ noemde, spiritualiteit van de straat en de steeg en de slop. ‘Schone spiritualiteit’ moet het vooral hebben van wierook en kaarslicht, maar diaconale spiritualiteit leeft van de ontmoeting over gangbare grenzen heen.

Het sterke van het boek is ook dat het bestaande en vaak zeer herkenbare praktijken theologisch en sociaal-maatschappelijk doorlicht (p. 24). Diaconie wordt vaak gezien als iets voor doeners, maar daarmee doen we haar tekort. Juist omdat diaconie zich vrijwel altijd voltrekt in situaties van ongelijkheid zul je stevig bedacht moeten zijn op al de valkuilen die daarmee gepaard gaan. Daarom is kritische reflectie zondermeer geboden. En daarom is de grondige theologische en sociaal-maatschappelijke evaluatie van tien praktijkverhalen verheugend. Ze helpen ons om diaconale presentie gezond te houden.”

“Als tweede ook een nee. Het boek richt zich “op studenten theologie en sociale wetenschappen aan hbo-opleidingen en universiteiten, op hen die als vrijwilliger of als beroepskracht diaconaal werk verrichten en op een brede kring van geïnteresseerden in de diaconale dimensie van ons geloof” (p. 17). De kritische vraag is of de auteurs zich echt hebben laten leiden door de doelgroep en dan met name studenten WO en HBO. In didactische zin is dat te weinig gebeurd. Het is te weinig een leerboek. Het zou beter op de onderwijsbehoefte hebben aangesloten als er van meet aan een didacticus had meegedaan, die mee gezocht had naar een heldere structurering en samenvatting vanuit de behoefte van studenten om diaconaal te leren. Zo is er voor de redactie nog wat werk te doen.”

Diaconaal praktisch herkenbaar

Hub Vossen gaf vanuit de praktijk in het Bisdom Roermond een reactie op de vraag of dit derde handboek de praktijk verder brengt. “De tien praktijk voorbeelden uit dit boek zijn in Limburg niet onbekend. Ze riepen op vele momenten herkenning op rondom de zoektochten en de opgedane pijnpunten. We leefden mee in de vreugdevolle momenten als projecten laten zien dat ze van betekenis zijn, ondanks dat de opstart van projecten vaak veel zweet en mogelijk ook tranen kost. De tien voorbeelden zijn misschien wat breedspakig beschreven, maar het zijn mooie documenten die als voorbeeld kunnen dienen om nieuwe projecten over de streep te trekken. Het gaat daarbij om concrete leermomenten met een analyse van de situatie, methodische beschrijvingen en theologische overwegingen om te komen tot een hulpverlening of opzet van een project. Het is vanuit de ervaring in Limburg van belang om op te merken dat de voorbeelden over het algemeen vrij binnenkerkelijk zijn.”

“Kijkend naar de theologische doordenking kunnen we concluderen dat het een praktisch handboek is. Praktischer dan de voorgaande delen. Tegelijk kunnen die voorgaande delen niet weggedacht worden. Er wordt voortgebouwd op materiaal dat al beschreven is. Dit derde boek is daarmee ook meteen een verrijking voor ons werk, enerzijds door het bij elkaar zetten van enkele fundamentele uitgangspunten in deel een. Anderzijds gaat dit boek een stap verder in de gekozen methodologische verdieping; kijken en analyseren wat er in de praktijk gebeurt. Er worden

inzichten en perspectieven aangereikt die ons verder kunnen helpen in het ontwikkelen van diaconale plannen vanuit het fundamentele gezichtspunt dat diaconie/diaconaat wezenlijk is voor het kerkzijn in onze samenleving."

Hub Crijns, Ellen Hogema, Trinus Hoekstra, Lúzen Miedema, Herman Noordegraaf, Ploni Robbers-van Berkel, Jozef Wissink, Hanneke Arts-Honselaar (eindredactie), *'Diaconaal doen doordacht - handboek diaconiewetenschap'*, Landelijk bureau DISK in samenwerking met Uitgeverij Kok, Utrecht, 2018, 288 pag., Isbn 978-90-435-2964-8, prijs € 34,99 (inclusief BTW en verzendkosten), bestellen via info@disk-arbeidspastoraat.nl

De fotoserie Werken van Barmhartigheid

Hub Crijns is directeur van landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK) en secretaris van de redactie handboek diaconiewetenschap

De fotoserie Werken van Barmhartigheid, zoals afgedrukt in het boek *Diaconaal doen doordacht*, is gemaakt van de nieuwe bronzen deuren van de Domkerk in Utrecht, die genoemd zijn naar Sint Martinus en uitbeelden de Werken van Barmhartigheid.

De buitendeuren

Op het einde van de twintigste eeuw ontving de Utrechtse beeldhouwer Theo van de Vathorst de opdracht om voor de middeleeuwse zuidwestingang van de Domkerk te Utrecht monumentale bronzen deuren te ontwerpen. De deuren moesten van binnen naar buiten opengaan. Als de deuren gedurende de dag open staan, is de binnenkant zichtbaar, met op elke deur vijf Werken van Barmhartigheid uitgebeeld. Zowel op de linkerdeur, als op de rechterdeur, treffen we aan: eten voor hongerigen, drinken voor dorstigen, bezoek aan zieken, bezoek aan gevangenen, en onderdak voor vreemdelingen. Het zijn de voornaamste Werken van Barmhartigheid ofwel de Werken van Liefde.

Als de deuren gedurende de nacht gesloten zijn, vormen de twee delen een geheel met daarop kleine voorstellingen in reliëf van mensen en dieren en een veelheid van teksten in allerlei talen en lettertypen. Kerkdeuren werden in de middeleeuwen gebruikt om belangrijke mededelingen te doen. In deze traditie heeft Van de Vathorst de tekst uit Mattheüs 25 vs. 31-46 gebruikt. Deze tekst gaat over het laatste oordeel en de werken van barmhartigheid, ofwel de naastenliefde. Dit evangeliedeel staat op de deuren in het Engels, Fries, Grieks, Japans, Nederlands, Latijn en Syrisch te lezen.

Op de buitenkant van de deuren is het zevende werk van Barmhartigheid afgebeeld: de doden begraven. Dit werk is in 1207 door Paus Innocentius III toegevoegd en staat niet in Mattheus 25, wel in het boek Tobit 1,17. In de door epidemieën geteisterde middeleeuwen had het moeilijke en gevaarlijke werk van 'doden begraven' immers een bijzondere waarde. Links staan een paar grafdelvers bij een nieuw geopend graf, waar de koets uit de vroege twintigste eeuw naar op weg is. Twee rouwende heren met hoge hoeden sluiten de uitvaartstoet.

Het bovenstuk van de deurpartij

Op het bovenstuk van de deur is het kleden van de naakten uitgebeeld. De heilige Martinus van Tours ofwel Sint Maarten is de patroon van de stad Utrecht en van de Domkerk. Deze Romeinse legerofficier leefde vanaf het begin van de vierde eeuw. Hij kreeg grote belangstelling voor het christelijk geloof, dat door de toenmalige keizer Constantinus in heel het Romeinse rijk werd gestimuleerd. Op een van zijn reizen trof hij in Amiens in de provincie Gallië (nu Frankrijk) aan de poort een naakte bedelaar aan. Andere passanten negeerden de man. Martinus nam zijn zwaard en zijn mantel, sneed die in tweeën, en gaf de helft aan de bedelaar. Officieren van het Romeinse leger mochten immers hun mantel niet weggeven. Het latere verhaal vertelt dat Christus hem in een droom heeft bedankt met de woorden, die in Mattheus 25 staan: "Ik was naakt en gij hebt mij gekleed". Martinus heeft zich na deze gebeurtenis laten dopen, verliet het leger, werd zwervend monnik en later kloosterling. In 371 werd hij door de bevolking van Tours tot hun bisschop verkozen. Hij verrichte als bisschop meerdere wonderen, waardoor hij na zijn overlijden in 397 heilig werd verklaard. In de latere eeuwen zijn veel kerken en steden naar Sint Martinus genoemd. Heel vaak wordt Sint Maarten dan afgebeeld als een ruiter te paard, die met het zwaard in de hand zijn mantel doorsnijdt voor de bedelaar. In het bovenste deel van de nieuwe deuren van de Domkerk Utrecht heeft de kunstenaar alle nadruk gelegd op het barmhartige gebaar van de naakte kleden. De twee figuren zijn aan beide zijden van de mantel gelijk aan elkaar. De enige verwijzing

naar de herkomst van Martinus is de gesp van zijn riem, die versierd is met een portret van keizer Constantinus.

De Werken van de Linkerdeur

De linkerdeur beeldt vijf Werken van barmhartigheid uit van boven naar beneden: eten voor hongerigen, links bezoek aan gevangenen, rechts onderdak voor vreemdelingen, drinken voor dorstigen en bezoek aan zieken.

Eten voor hongerigen wordt verbeeldt door voedselacties bij noodhulp: een helikopter gooit pakketten uit, die verzameld worden voor het maken van de warme maaltijd.

De gevangene krijgt bezoek doordat de bezoeker dichtbij hem gaat zitten tegenover de tralies, zodat ze ook contact kunnen maken met hun handen.

De gastheer van het gasthuis ontvangt de vreemdelingen bij de voordeur en schrijft hun namen op de lijst als welkom.

De dorpspomp vormt het trefpunt van alle mensen die water komen halen: vooral vrouwen met hun kinderen.

Het echtpaar dat de zieken bezoekt heeft ruime keus: de ziekenzaal ligt vol. Ze hebben bloemen bij zich en zullen gaan meehelpen met de zorg.

De Werken van de Rechterdeur

De rechterdeur beeldt ook vijf Werken van barmhartigheid uit van boven naar beneden: drinken voor dorstigen, onderdak voor vreemdelingen, links eten voor hongerigen, rechts bezoek aan zieken, en bezoek aan, en afkoop van gevangenen.

Drinken voor dorstigen beeldt uit hoe in de put buiten de stad met een kruik water opgehaald wordt voor mensen en dieren, hier paarden.

Het paneel onderdak voor vreemdelingen beeldt de gastvrijheid van de huiseigenaar uit, die zijn deur openhoudt voor een groepje reizigers.

Het linkerpaneel laat zien hoe hongerigen te eten krijgen. Het is onduidelijk waar deze scene zich afspeelt, maar vermoedelijk op het erf van de uitdelers.

Bezoek aan zieken op het rechterpaneel is tegelijk bezoek aan de familie, die de zieken verzorgt.

Bij het bezoek aan de gevangene, die als straf vastgebonden is aan een touw in een heel ongemakkelijke houding (rechterkant van het paneel), zien we hoe hij links wordt vrijgekocht.

© 2018 Redactie Handboek Diaconiewetenschap in samenwerking met Oecumenische Diaconale Studiekring en Stichting landelijk bureau Dienst in de Industriële Samenleving vanwege de Kerken (DISK)

**Redactie Handboek
Diaconiewetenschap**

Per adres:
landelijk bureau DISK
Emmaplein 15,
5211 VZ 's-Hertogenbosch
www.disk-arbeidspastoraat.nl

